

ÚJ ÉV – ÚJ ÉLET

Hisszük, hogy az új esztendőben irodalmunk fejlődésében jelentős eseményt fogunk feljegyezhetni. Ha az elmúlt esztendőre visszatekintünk, sok tervet, elindulást, a valóság felé törtető szándékot láthatunk, melyek részben már eredményeket is hoztak (például az almanach), mégis az igazi eredményeket, munkánk gyümölcsét tulajdonképpen is az új évben várhatjuk. Az új esztendő hozza meg az írók igazi és aktív tömörülését a Magyar Közművelődési Egyesület kebelében, az új esztendő hozza meg a megszervezett könyvkiadást, amely viszont sok értéket hozhat napvilágra, elsősorban a régén várt vajdasági regényt, esetleg más meglepetéseket, amelyeket ma még alig gyaníthatunk. A felpeszűdülő élet mindig hoz váratlan értékeket és érdekességet.

Lapunk is kénytelen az új időket, az emelkedő lendületet követni, szolgálni, sőt azt minden lehetőség szerint támogatni. Minthogy *A Mi Irodalmunk* nemcsak a vajdasági írókat tömörítette maga köré, hanem új írókat is nevelt, kéziratai egyre szaporodnak, úgyhogy a kéthetenként megjelenő mellékletben már nem tudjuk elhelyezni az értékes és közlésre feltétlenül érdemes kéziratokat. Ezért elhatároztuk, hogy ezentúl *A Mi Irodalmunk* minden vasárnap fog megjeleni. Ez az újítás az irodalmat kedvelő olvasóközönségnek minden vasárnap tiszta, nemes és igazi vajdasági irodalmat fog adni.

Másik újításunk formai. Ezentúl az újság rendes formájában fogunk megjelenni. Erre az újításra főleg azért volt szükség, mert a teljesen különálló és kisebb formájú melléklet sok helyen elkallódott. A kávéházi olvasó jóformán sohasem találta meg *A Mi Irodalmunkat*, az önálló forma nem szolgálta az olvasói kedvet, hanem szenvedélyes és rendszeres mellékletgyűjtőket termelt, akik sokszor még a fodrászületben lógó újságból is kicsenték az irodalmi mellékletet. Sok panasz érkezett hozzánk emiatt, sokan kérték tőlünk utólag *A Mi Irodalmunkat*, mert az eredeti melléklet eltűnt az üz-

letből, a kaszinóból, a kávéházból vagy az egyesületből. Új formánk mindenesetre megszűnteti ezeket a panaszokat.

Természetes, hogy önállóságunk így is megmarad, a változás egyedül formai, nyomdatechnikai, amely semmi esetre sem érinti az irodalmi névöt, vagy öntudatos irodalmi szempontjainkat. Csupán azt szeretnők, hogy az újság minden vasárnapi olvasójának alkalma legyen figyelemmel kísérni irodalmi munkánkat és fejlődésünket.

Úgy érezzük, hogy irodalmunk a fejlődés újabb fordulópontjához ért. Izmosabb lett, öntudatosabb lett, egységesebb lett. Az írók közelebb kerülnek egymáshoz, amelynek két értékes eredménye lehet: a megértés, az együttműködés egyrészt, másrészt pedig a munkára, tervezgetésre, alkotásra ösztönző verseny. Megnyilvánulási lehetőségeink is meg fognak szaporodni. Az írói munka nemcsak dilettáns ívét veszíti el ebben a nemes versenyben, hanem a dilettáns, nehézkes munkatempót is. Az irodalmi alkotás már nem kísérlet, nem esetlegesség, nem hangulatjáték, hanem az elhivatottság öntudatos munkája. Minden író átérzi annak igazát, hogy nekünk értékeket kell felmutatnunk, hogy kultúránk erejét és életrevalóságát bizonyítsuk.

Ezért az újévtől sokat várhatunk: erősebb munkát, értékesebb eredményeket, szilárdabb öntudatot, röviden: új, igazibb, felfelé törő életet.

MARA JENŐ

Nem volt szorosan vett író, mégis hozzánk tartozott. Bizonyos vagyok benne, hogy fiatal korában jó verseket és finom – talán Lovik Károly-ízű – novellákat írt, de később csak együttérzése maradt meg a szép, nemes és hites frással. Elragadtatással tudott beszélni könyvekről, szinte átélte minden sorukat és gondolatukat. Nagy olvasottságát szerényen leplezte, szinte lopva ejtett ki néhány szót, amely nagy műveltségérc vetett volna világot. De halkán, sőt sokszor titokban mindig velünk volt, mikor irodalmat akartunk csinálni, mikor tervezgettünk, megírandó és kiadandó könyvekről beszélgettünk. Sohasem volt passzív olvasó, vagy üres, olcsó terfosztó: ő velünk érzett, frásainkkal, terveinkkel, panaszainkkal. Nem írt köteteket, de titkos, szinte észrevétlen szeretete mindig biztatott: érdemes dolgozni, küzdeni tollal és hittel, vággyal és szívvvel! Soha nem lelkesített,

de sokszor rájöttünk, ha kissé analizáltuk lelkesedésünket, hogy az tulajdonképpen tőle származik.

Most, mikor gyönyörű, délceg és örökkön szomorú alakja eltűnt az élet boruló horizontjáról, nem tudjuk még, mit veszítettünk távozásával, hiszen munkája hangtalan, szinte személytelen volt. Azonban már most is érezzük, hogy hűvösebb lett. Az ő nagy, nemes, rajongó szíve már nem melegít bennünket, nem melegíti álmainkat. Mara Jenő nem írt köteteket, melyeknek értékét le lehetne mérni, de talán lelkesítő, jó-ságos szívének kihűlése nagyobb kára a jugoszláviai magyar irodalomnak, mint néhány könyv, mely sápadtan bukik el a közöny kapuja előtt.

A MI IRODALMUNK

Sok olyan frást olvashatunk, amely semmiféle hatással sincs ránk. Elolvassuk, de hamarosan el is feledjük, amit olvastunk. Pedig sokszor nagyon érdekes az olvasmány, de sohasem érezzük, hogy az olvasmánynak valami köze lenne az élethez. Valami hazug felületesség csillog ezeken az frásokon, mint talmi villogás a hamisított drágaköveken. Azok a rablók, bárónók, detektívek, grófok, orgyilkosok és gépfőkisasszonyok, akik ezekben az frásokban szerepelnek, nem élő alakok, nem igazi emberek. Hazug és ügyetlen elképzelés az ilyen frás, olyan, mint valami cifra, poros viaszbáb, amely alig hasonlít az élő emberhez. Ezért felejtjük el olyan gyorsan ezeket az frásokat. Nincs bennük semmi emberi. A grófnő, a detektív, a gépfőkisasszony, a bankár csak hideg, hazug bábok, melyeknek nem lehet életük. Az olyan frás, amelyben ilyen cifra köntösű, de élettelen bábuk szerepelnek: nem irodalom.

Az igazi irodalom teremt. Embert teremt, aki képzeletünkben éppúgy él, érez és gondolkodik, mint az igazi ember. Az irodalom nem másol régi, elkopott regényalakokat, nem álmodozik soha nem látott grófnőkről vagy olyan szegény varrólányokról, akiket a szerencse minden ok és valószínűség nélkül egyszerre a gazdag gondatlanságba emel. Ezeket az alakokat talán el tudjuk képzelni, de sohasem tudjuk elhinni, hogy valaha, valahogy élni tudnának. Az igazi irodalom igazi embereket teremt, akikben szív dobog, akikben lélek él, akik úgy élnék képzeletünkben, mint legközelebbi hozzátartozóink és ismerőseink emlékképe. Ezért az irodalom és a nem irodalom között

olyan a különbség, mint az élő ember és a kóccal kitömött báb között.

Az igazi irodalom az ember nagy problémáival törődik. Nem ad olyan hazug történetet, mely csak felületesen érinti az életet, hanem elmélyül az élet, a halál, a világrend, az erkölcs nagy kérdéseiben. Ezért az igazi irodalom gondolatokat ébreszt az olvasóból. Alakjai olyanok, mintha valóban élnének, ezért olvasójukra mély és tartós hatást gyakorolnak. Ha például Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*ét elolvassuk, úgy annak alakjaira egész életünkön át emlékezni fogunk, mint legjobb ismerőseinkre, míg a detektív- vagy Marlitt-regények hőseit már másnap elfelejtjük.

Ezért ha olvasunk, tegyünk mindig különbséget irodalom és nem irodalom között. Különböztessük meg az igazit a talmitól, a jót a rossztól, az értékest az értéktelen utánzattól. Csak egyszer olvassunk egy irodalmi értékű regény után valami „rózsaszínű” Ohnet-, Courths-Mahler- vagy Beniczkyné-regényt, és a különbséget – ha csak valamelyes ítélőképességünk van – azonnal észre fogjuk venni.

Az irodalmat tehát mindig becsülnünk kell más értéktelen frásokkal és könyvekkel szemben, kétszeresen becsülnünk kell azonban azt az irodalmat, amely a mi földünkről indul ki. Egy nép érzéseit, vágyait, gondolatvilágát irodalma tükrözi vissza a legszebben, a legmaradandóbban. Annak a népnek, amelynek nincsen irodalma, nincsenek érzései és gondolatai. Röviden azt mondhatjuk, hogy nincsen kultúrája. Ha pedig kultúrája nincsen, akkor kevés reménye van, hogy a népek nemes versenyében megállja a helyét. Mind az ember, mind a népek célja a tökéletesedés. Tökéletesedés testben, lélekben, erkölcsben, műveltségben. Az, aki lemarad a tökéletesedésben, lemarad az élet harcában. Ezért fontos, hogy legyen kultúránk, hogy a jugoszláviai magyarságnak legyen irodalma.

De ennek az irodalomnak nem szabad különálló életet élnie. Ennek az irodalomnak szoros kapcsolatot kell keresnie és találnia a jugoszláviai magyarsággal, annak lelkivilágát kell visszatükröznie, annak műveltségét emelnie, annak szellemi erejét fokoznia.

Ezért találja az olvasó ebben a naptárban az irodalmat is, a jugoszláviai magyar frók frásait. Ez a naptár tízezrek kezén fordul meg, s talán ezeket a tízezreket közelebb fogja hozni az íráshoz, a gondolathoz, kisebbségi magyar kultúránkhoz s elsősorban: a mi irodalmunkhoz.

ÚJ AURÓRA

*Irodalmi almanach az 1932. évre
XI. évfolyam. Szerkeszti dr. Reinel János, Pozsony*

Már tizenegy esztendeje, hogy Reinel János almanachja pontosan bekapog hozzánk minden új esztendőben. Az *Új Auróra* a kisebbségi magyar írók almanachja, sőt helyesebben: a reprezentatív kisebbségi írók seregszemléje. A szelekció elég szigorú, mindössze huszonhét név szerepel benne, ami elég kevés, ha az erdélyi számtalanokra, vagy a vajdasági huszonnyolcra gondolunk. Ez a huszonhét név azonban kevés, és a tehetségértékelés vagy a résztvevés nem okvetlenül a legjobb huszonhét nevet adja. Különösen áll ez Erdélyre, ahonnan például Szántó György, Tabéry Géza, Ligeti Ernő, Nyíró József, Kisbán Miklós, Dsida Jenő, Gyallay Domokos neve hiányzik.

A jugoszláviai magyar írókat Berényi János, Csuka Zoltán, Farkas Geiza, Fekete Lajos, Kristály István és Szenteleky Kornél képviselik. Teljes tárgyilagossággal állíthatjuk, hogy derekasan képviselik a jugoszláviai magyar írást. A Vajdaság minden frója nemcsak megállja a helyét ebben a névös almanachban, hanem ki is emelkedik a többi közül. Különösen szép és erős frás Farkas Geizáé (*Tűzbogarak*), amely nagyszerű, megrázó, mély szimbólumú utópia. De a többiek is igazi, súlyos, nevüket és irodalmi értéküket méltón képviselő frásokat küldtek.

Noha aránylagosan elég vajdasági író szerepel az *Új Auróra*ban, mégis szeretnők, ha jövőre egy-két reprezentatív névvel gazdagabb lenne a vajdaságiak névsora. Elsősorban Borsodi Lajosra és Szirmai Károlyra gondolunk, de utánuk még három-négy újabb tehetségre, akik nemrég bontakoztak ki *A Mi Irodalmunk* hasábjain.

A többiek közül néhányan sápadtabb frással szerepelnek, melyek nem éppen méltók múltjukhoz. De Jankovics Marcell, Reményik Sándor, Berde Mária, Tamás Lajos, Jaczkó Olga, Rác Pál, Bartalis János, Mécs László, Tamási Áron hűek maradtak önmagukhoz, a régi névökhöz, miért is az 1932-es *Új Auróra* is értékes gyűjteménye a kisebbségi magyar írásnak.

A kötet kiállítása eddig is szép volt, de mintha még értékesebb és finomabb köntöst kapott volna az *Új Auróra*. Az ízléses és gyönyörű köntös mindenesetre illik a reprezentatív tartalomhoz.

IRODALMI ÖNKÉPZÉS

Mikor a beérkező kéziratokat olvasgatjuk, egyre határozottabban szemünkbe ötlük az új nemzedék fogyatékos irodalmi felkészültsége. Ennek a fogyatékoságnak több megnyilvánulási formája van: döcögős, küszködős stílus, idegen szórend, magyartalan kifejezések, ósdi, szinte halott metaforák és frázisok, helytelen értelemben használt vagy hibásan képzett szavak stb. Mindig az az érzésünk ilyen kézirat olvasásánál, hogy annak frója nem tudja kivetni azt, amit érez, amit gondol, amit tulajdonképpen mondani akar. Sok, talán minden visszamarad benne, az eszme nem ölt testet, csak idomtalan torzót, amelyben talán itt-ott észrevehetni a művészt, de a forma fogyatékosága és irombasága kellemetlenül hat, az fró énye örökkön rejtve marad a torzó mögött.

Az frás anyaga a nyelv, miként a képfaragóé a kő, a fa vagy a csont. A művészi gondolat csak akkor ölthet tökéletes formát, ha a művész tökéletesen uralkodik az anyag felett. Aki nem tud a márvánnyal bánni, az a legnagyobbyszerű szobrászati elképzeléseket sem tudja márványba faragni, aki nem ismeri az akvarellfestés technikáját, annak összefolynak a színei, színértékei és távlatai, s talán éppen ellentétes hatást ér el, mint amilyent elgondolt, illetve önmaga érzett. Aki nem ura a nyelvnek, az nem adhatja vissza frásban élményeit és mondanivalóit. Néha ugyan az élmény, az eszme ereje átüt a torz és korcs formákon is, de a mi esetünkben legtöbbször kísértetlevezésekről van szó, amikor a mondanivaló még nem döbbsenti meg az olvasót.

Nagyon jól tudjuk, hogy az új nemzedék fogyatékos nyelvi és irodalmi ismeretei nem írhatók annak rovására. Hiszen iskoláit, egyetemi tanulmányait, hivatalos érintkezéseit nem magyarul végzi, anyanyelve tehát nem fejlődik táguló ismeretkörével. Éppen ezért sokaknak az olvasás is már nehezükre esik anyanyelvükön. Pedig abban az esetben, ha írni akarnak, nemcsak olvasniuk kell, hanem tanulniuk is. Nemcsak a helyes és tiszta nyelvet kell megtanulniuk, hanem a magyar irodalom történetét is. Irodalomtörténeti ismeretek nélkül nehéz elképzelnünk költői lendületet, frói munkát és önkritikát. A múltkor az egyik fiatal kéziratbeküldő arról panaszkodott, hogy nem ismeri Ady Endrét, mert nem volt hozzá ideje, alkalmá, pénze, hogy megismerhesse. Kell-e mondanunk, hogy ennek az ifjúnak versei sá-

padtak és értéktelenek voltak? Mert aki jó verseket akar írni, az nem kezdheti önmagánál, minden múltnak, értéknek, erőnek lendülő és lecsukló irányoknak figyelmen kívül hagyásával.

Ady nemcsak a magyar lírát forradalmasította, hanem a magyar nyelvet is. Ismerni őt tehát kötelesség. Az ifjú költő szembehelyezkedhet vele, de nem nézhet el felette. A magyar parasztról ma már nem lehet Vas Gereben modorában novellát írni. Aki a magyar parasztról mintázásához akar fogni, annak ismernie kell Tömörkényt, Gárdonyit meg Móricz Zsigmondot is. Ugyebár elképzelhetetlen manapság olyan festőnövendék, aki a képírás legújabb irányával ne lenne tisztában, aki ne ismerne mást, csak néhány klasszikust a cinquecentóból olcsó másolatokban. Minden festő utazik, hogy a képírás nagy mestereinek lendületét, hibáit, kiválóságait megismerje. Minden művésztnél szinte magától értetődik a tanulás, egyedül az írás művészete nincs képzettséghez, tanuláshoz, technikai ismeretekhez kötve. Az irodalom műveléséhez nem kívánunk iskolai előképzettséget. De megkívánjuk az önmagát képező és csiszoló tehetséget. Ez az önképzés nálunk mindenesetre nehezebb, mint olyanoknál, akik az önképzés alapjait már az iskolában kapják.

Az irodalmi önképzés megkönnyébbítésére néhány ötletet vetünk csak fel. Szükséges lenne, ha számos egyesületi könyvtárunk nemcsak szórakoztató regényeket vásárolna, hanem ezek mellett oktató könyveket a magyar nyelvről, a helyes magyarságról és a magyar irodalom történetéről. Ily módon azután mindenkinek alkalma lehet megszerezni azokat a feltétlenül fontos ismereteket, amelyek az íráshoz szükségesek. Helyes és ugyancsak szükséges dolog lenne, ha Közművelődési Egyesületünk olyan rövid, érdekes, a ma látószögéből nézett és kisebbségi viszonyainknak megfelelő magyar irodalomtörténeteket adna ki, amely nemcsak az új nemzedék íróinak adná meg az első, helyes alapot, hanem mindenki számára a feltétlenül szükséges ismereteket.

Meg kell mondanunk, hogy irodalmi önképzés nélkül elképzelhetetlen a következő nemzedék magyar irodalma.

A HELYES KRITIKA

Sokszor felvetődik a kérdés: fejlődhet, sudárba szökkenhet-e az az irodalom, amelynek nincsenek kritikusai? A gazt gyomlálni kell, a vadhajtásokat visszanyesegetni, különben kaotikus őserdő lesz a kertből, amelyben a dudvák magasabbra nőhetnek, mint a legnemesebb és legértékesebb rózsafák. Szóval nyesegető, tisztító, gyomláló kezekre okvetlenül szükség van.

Más oldalról azután elhangzik az ellenvetés. Ilyen tisztító, gyomlálógató munkára nem lehet szükség ott, ahol még csak zsenge palánták ütköznek ki a földből. Az alig kisarjadt rügyeknek nem való olló, a gyomláló kés pedig nem tudhat különbséget tenni a zsendülő levelek között: melyikből lesz a dudva és melyikből dús virágú cserje. Minden új irodalom kialakulásánál hiányzanak a gyomlálógató kritikusok. Így például Saint-Beuve akkor értekezik Chateaubriand-ról és a romantikusokról, mikor a romantika napja már leáldozott. A szimbolistákat is csak elkésve magyarázza, értékeli a két Gourmont. A minap Taraszov-Rogyionov, az új Oroszország legnagyobb regényírója egy prágai napilapban az új orosz irodalmi viszonyokról beszélve, a megfelelő kritika hiányáról panaszkodik. Szovjet-Oroszország kritikusai nem tudják még, hogyan bánjanak az új és egyre önállóbban fejlődő irodalommal, mit gáncsoljanak és mit dicsérjenek.

Valóban úgy áll a dolog, hogy az irodalmi öntudat, egy irodalmi irány vagy mozgalom lelke és gerince sokkal hamarabb fejlődik ki, mint az öntudatos kritika. A kritikus minden új jelenség, irány és megmozdulás előtt zavarban van. Először persze megkísérli régi mérőszközökkel az értékmegállapítást, de így csak kedvezőtlen bírálatot írhat. Mert például mi szépet és értékeset találhat a l'art pour l'art elvében megcsontosodott kritikus, mondjuk, a futurista vagy az újabb orosz irodalomban? Ezért tehát új szempontokra, új ítézési elvekre, új normákra van szükség. Ez mindig így volt, a kritikus sohasem dolgozhatott egyforma, örök érvényű mérőszközökkel. Ki akarna például egy drámát ma, vagy akár száz év előtt, Arisztotelész *Poétikája* szerint megbírálni.

Az élet talán sohasem szól bele annyira az irodalomba és az értékmegállapításokba, mint manapság. Új szempontok vetődtek fel, új normák és igazságok formálódtak. Ma már egy irodalmi munka megbírálásánál figyelembe kell venni az életkörülményeket, a szociális,

földrajzi és politikai adottságokat. Ma már nincsenek abszolút normák, mindenütt és örökkön érvényes igazságok. Az a kritika, amely igaz és helyénvaló Pesten, hamis és igaztalan lehet Kolozsvárott vagy akár nálunk. A kritikusnak meg kell értenie az új irodalmak helyzetét, azoknak egyéni ívét, fejlődési lehetőségeit, akadályait és sajátos, eredeti értékeit. Egy mai kritikusnak ismét vissza kell térnie Tainehez, aki a környezet, a faj, a pillanat hatásait elemezte az irodalmi alkotásaiban. Ma nem lehet Saint-Beuve tárgyilagosságával és a tudományos szárazságával írni egy könyvről, egy íróról, mert az értékek ma az életben gyökereznek, és nem a betűben. Ezért egy kedvező kritika nem baráti vagy meghitt viszonyt magyaráz, hanem az író és az irodalom, a környezet és az alkotás ismeretét meg átérzését.

Mi a Vajdaságban nem bővelkedünk kritikuskban. Ez nem éppen nálunk van így, hanem a Szlovenszkóban és Erdélyben is hasonló a helyzet. Mert sehol sem könnyű megtalálni az új értékmérő normákat, azt a helyes és megfelelő látószöveget, amelyből az új irodalomnak termékeit szemlélhetnők. A poros esztétikai normákkal már nem sokat csinálhatunk, az új értékeket észrevenni és értéküket kifejteni nehéz és felelősséggel járó feladat, mert az egyéni igazságghirdetést, önálló törvénykönyv nélküli ítélkezést jelent. Nem lehet egy új íróat a régi mérőszűkekkel agyonsűjtani. Ha az irodalom új megnyilvánulási formát, új keretet kapott, a kritikusknak is másnak, frissnek kell lennie. A mi kritikuskunk nem ítélhet kurtán és keményen törvénykönyvekre és paragrafusokra hivatkozva, mert ilyenek még nincsenek. A mi kritikánk első és legfőbb kötelessége a megértés. A környezet, a kisebbségi sors megismerése és figyelembe vevése. A kritika s a kritikusk csak szubjektív lehet, kell hogy érezzen, és ne csak száraz értelmi munkát végezzen. Elhivatott kritikuskunk szerepe valóban a kertészhez hasonlatos, a jó kertészhez, aki szereti virágait. Ha kell, metsszen, gyomláljon, de azt is megértéssel, szeretettel és nagy óvatossággal, nehogy ártson ott, ahol minden fűszálra, minden gyenge rügyecskére szükség van.

DAS HEMD DES GLÜCKLICHEN MENSCHEN

Schwank von Geiza Farkas. Veliki Bečkerek, 1932

Farkas Geiza csodálatos sokoldalúságát – mint minden csodálatosságot – nem lehet megszokni. A műveltségnek és a sokoldalúságnak ez a határtalan horizontja mindig csodaszerű marad, s mint ilyen a meglepetés ünnepies érzését váltja ki a hallgatóból vagy az olvasóból. Farkas Geiza ma a közgazdasági tanok szaktudósa, másnap már kiváló esztétikus vagy szociológus. Egy nap hosszú, klasszikus franciasággal írt levelet kapok tőle, amelyben Margueritte legújabb pacifista könyvét bírálja és boncolgatja. Nyelvészeti cikkeit éppoly tárgyismerettel és hozzáértéssel írja, mint társadalomtudományi és pedagógiai értekezéseit. A szexuálpszichológia éppúgy érdekli, mint a kémia vagy a biológia. Egyszer angoltudásával ejt bámulatba, más-kor szerb nyelven tartott előadásával. Képzetele éppoly bámulatosan bő és ragyogó, mint mindig tiszta és mindig mélyebb értelmet kereső, erkölcsi igazságokat szolgáló frászművészete.

Legújabban egy német vígjátékkal ajándékozott meg bennünket Farkas Geiza. S e mögött a vidám egyfelvonásos mögött is igazságok és mélységek lüktetnek. A téma nem új. Arról az egyszeri, örökké elégedetlen gazdag emberről szól, aki egy boldog ember ingét keresi. Végre megtalálja a boldog embert, megveszi tőle ingét, és valóban boldog is lesz. Boldogságának persze kevés köze van az inghez.

A darab egy bánáti német faluban játszódik le. Ide vetődik Mister Goldstone amerikai multimilliomos, akiről csak később derül ki, hogy ennek a kis sváb falunak a szülőtte, hogy innen indult el harminc esztendővel azelőtt az új világba. És ő a boldog ember, akítől az inget megvette, nem más, mint unokaöccse, aki ugyan egyszerű, szerény béres, de mert a gazda lánya szereti, nagyon boldognak érzi magát. Ez a boldogság – a szimbolizált inggel együtt – Goldstone tulajdona is lesz. A sváb gazda ugyanis hallani sem akar arról, hogy lányát egy szegény béresnek adja. Mikor azonban Goldstone ezt megtudja, húszezer dolláros csekket állít ki unokaöccsének, s így a fiatalok egybekelését semmi sem késleltetheti. Goldstone boldogságának titka tehát először a régi környezet, amelytől lelkileg még nem szakadt el. A gondtalan gyermekkor emlékeihez való visszatérés mindenestre kellemesen hat az amerikai milliomosra, aki idegesen,

a gazdagok feldagadt gondoljaival érkezik a bánáti faluba. Boldogságának másik oka mindenestre az a jó cselckedete, amellyel az egymást szerető fiatalokat összesegetti. Ez annál inkább deríti fel komor, ideges hangulatát, mert ezzel megakadályozza, hogy unokaöccse – az igazi boldog ember – az ő szomorú sorsára kerüljön. Mert ő nem vehette el azt, akit szeretett, nyugtalan, elégedetlen életének fő oka talán éppen ebben van, jelenlegi felesége csak bosszúságot és keserűséget jelent számára. A boldog hangulat tehát reális magyarázatot kap, az ing pedig mint derűt fakasztó babona libeg a történet fölött. Mert az igazság mégiscsak az, hogy a boldog ember ingét sohasem lehet megvásárolni. Ha az a boldogtalan ember tulajdona, akkor már nem a boldog ember inge. A boldogságot belül hordozzuk. És az amerikai milliomos is azért lesz boldog, mert mikor visszatér szülőfalujába, és ott jót tehet, nyugtalan, elégedetlen lelke megnyugszik, felderül, mint zavaros folyadék, amelybe választóvizet csepegtetünk, s ezzel annak belső, kémiai szerkezetét bontjuk meg.

Farkas Geiza minden belletrisztikai frásának van egy ilyen tétele, mondhatni igazsága, amelyet azután egyéni köntösbe öltöztet. Ez a köntös mindig kellemes, vonzó, s mindig összhangban áll a belső igazsággal. Nem hirdeti, nem emeli ki az igazságot, de nem is tagadja, nem takar-gatja. Mindig kerüli az unalmat, ami a tételbizonyítók, az igazság-hirdetők szinte szokványos velejárója. Ezért friss, érdekes és eleven Farkas Geiza minden írása, mondanivalója mindig megfelelő köntöst kap.

Ez a kis színpadi játék is ezt bizonyítja.

ÚTMUTATÓ

A napokban egy elkésett kalendáriumot is hozott a posta. Kis piros naptár, tökéletes nyomdamunkával, ízes és ízléses rajzokkal. A szegedi egyetemi ifjúság Bethlen Gábor-köre és az egyetemisták tanyai agrársettlement mozgalma adta ki ezt a kis kalendáriumot. Szerény kis füzetecske cikkek, versek, fényképek és novellák nélkül. De minden hónap mögött egy eddig még ismeretlen paraszt- vagy betyárnóta kottája és szövege található, amelyet egy derék egyetemi hallgató a kiskunhalasi tanyák között gyűjtött.

Milyen érdekes és rokonszenves az ifjúságnak ez az új útja. Már nem kívánnak feltűnni egyéni alkotásaikkal, nem kívánják szórakoztatni

a közönséget öntelt frásaikkal, érzelgős műdalaikkal, hanem a nép rejtett kincseit bányásszák és hozzák felszínre. Bebarangolják a tanyákat, oktatnak, előadásokat tartanak, s amellet feljegyzik, összegyűjtik a népzene, a népköltészet eddig ismeretlen és még le nem közölt dalait. Munkájukat nem vezeti egyéni érvényesülés, céljuk nem a hírnév, fizetségük nem a dicséret. Komoly és névtelen munkások ezek az ifjak, akik kötelességüknek érzik gyűjtő- és oktatómunkájukat. A tanyai nép körében keresnek ősi, szűzi értékeket, friss erőt, új, teremtő és költői gondolatot.

Bartók és Kodály is ezt az utat járták, és csodálatos kincseket hoztak felszínre, amelyek zseniális tolmácsolásukban ma már az európai zene legkiválóbb értékei. Az elhagyott falvak, az alföldi tanyák még megőrizték a magyar zenei gondolkozás jellegzetességét, de megőrizték etnográfiai érdekességüket is. A folklorisztikus tudományok kutatói még mindig dús anyagot találnak a tanyai népnél.

Nekünk is meg kellene szívelelnünk ezeket a példákat. Eddig még senki sem látogatta meg, senki sem jegyzett fel egyetlenegy igazi magyar parasztnótát. Ugyan voltak nagy, dús virágú nótafáink, mint Lányi Ernő, B. Fehér Jenő, Szász István, a nép nótáival azonban eddig senki sem törődött. Ha valaki végigbarangolna néhány tanyán, és táskájába pár ív kottapapirosot is tenne, ki tudja, milyen kincsekkel térne vissza útjáról. De nemcsak zenei téren találhatunk új kincseket. Az irodalom is itt és ily módon kaphat új szót és új témákat. Az agrársettlemment mozgalom irodalmi látószögéből tekintve is sok ígéretet rejt magában. Állandó a panasz, hogy langyos, sablonos kéziratokat kapunk, amelyekből minden sajátos szó és szín hiányzik. A népies elbeszélések parasztjai a múlt század népszínműveinek kifestett, pitykegombos viaszbábjaihoz hasonlatosak. Olyan tájképet kapunk, amelyek a régi Népszínház nyájas, kopott kulisszatárából valók. Ezeknek a tollforgatóknak, népies elbeszélésekkel próbálkozóknak be kell végre látniuk, hogy nem topoghatnak mindig egy helyben, mikor az idő nyargalva száguld felettünk. Ha a föld népét akarjuk megeleveníteni írásainkban, nem elégedhetünk meg a régi népiesek másolatásával. Gondoljuk csak el, milyen csodálatos értékeket hozott a folklorisztikus kutatás a modern zenébe! Ha az irodalom számára csak tizedannyi értéket jelentene ez az út, még akkor is érdemes lenne elindulni a járatlan csapáson.

Új szín, friss levegő, új gondolat adhat csak új értékeket. Aztán meg kötelességünk, hogy ismerjük népünket, hogy megismerjük annak sajátos, különleges művészi és szellemi értékeit. Nem zárkózhatunk magas és gögös elefántcsonttoronyba, nem kereshetjük kevesek kegyét vagy csodálatát, nem űzhetjük a „nagy egyéniségek” tömjénes kultuszát. Az öncsodálat, a beteges egyéni érzékenység nem lehet egy kisebbségi fró hite és programja. A mi munkánk mindig kollektív kell hogy legyen, mindig kultúránk szolgálatában áll, mindig általános szellemi nívónk emelésére törekszik. Ezért kell keresnünk kapcsolatot népünkkel, ezért kell értékeket cserélnünk elhagyott tanúkon elhagyott lelkekkel. Ez az új út egészséges színt, pezsdülő, fiatalos erőt, lelkes lendületet adna irodalmunknak.

AZ IFJÚSÁG LAPJA

Már sokszor felpanaszoltuk *A Mi Irodalmunkban*, hogy ifjúságunk magára hagyottan, önképzési kedv, helyes öntudat, helyes célkitűzések, lelkes teremteni akarás nélkül éli életét, és így alkalmatlan lesz arra, hogy átvegye az előtte járó és egyre fáradó nemzedék szerepét. Különösen fájdalmas ez a megállapítás akkor, amikor Erdélyben és a Szlovenszókban nem ilyen a helyzet a magyar ifjúságnál. Mikor tavaly az *Erdélyi Helikon* ifjúsági ankétjáról beszámoltunk, szomorúan, majdnem csüggedten kellett megállapítanunk, hogy a mi ifjúságunk sorsa a legsivárabb. Nemcsak mecénásaink nincsenek, akik mozgalmukat támogatnák, de olyan lelkes, odaadó és aktív szellemeket is nélkülöz magyar társadalmunk, akik a fiatalság megmozdulásait iránytanák, akik az ifjúságnak a helyes és járható utat megjelölnék, akik művelődési, önképzési terveit kidolgoznák, öntudatát nevelnék és acéloznák. A jugoszláviai magyar ifjúság ezért tizenhárom évig tétován, tompa öntudattal tévelygett a halott arcú minden mindegyek között, a közöny szólatan és szenttelen földjén.

Meglepetéssel és bizakodós örömmel veszünk most tudomást az első tettről, az első komoly lépésről, az első jugoszláviai diáklapról. *Órtíz* a neve ennek a még hektografált, hatvan példányban megjelenő lapnak, amelynek szelleme, nívója, lendülete a legtisztább ígélet. Az ifjúság, amellyel teljes odaadással senki sem törődött (a *Reggeli Újság* volt az egyedüli lap, amely ifjúsági rovatot nyitott fiatal olvasóinak) – most ön-

magán segít. Néhány tehetséges és – bátran mondhatjuk: – elhivatott subotícai fiatalember lapot alapít, hogy segítsen az ifjúságon. „Élni akarunk! – írják. – Erőt, tehetséget érzünk magunkban, nemes emberi célokat, feladatokat látunk magunk előtt, amelyekért küzdeni akarunk fiatal erőnkkel, büszkén bevallott optimizmusunkkal, törhetetlen akaraterővel. Nem latolgatjuk az esélyt szórszálhasogató töprengéssel minden piciny akadály előtt, hanem megyünk az emberiség legnemesebb útján: az általános emberi haladás útján! Tehát elhatározásunk: egy kulturális és irodalmi lapot akarunk adni a felnőtt magyar ifjúságnak.”

Milyen egyszerű, lelkes és lelkesítő program! Szinte lehetetlennek látszik, hogy ez az akarás a tespedés, a közöny, a bácskai passzivitás talajából fakadt. A magyar akarás eme zsenge, csodálatos hajtása mindenkiben szét kell hogy rombolja a „hát érdemes?” keserű kételyét. Igenis érdemes! Amikor ezt a szívszél és tehetséges akarást látjuk, akkor oszlojanak el az árnyak, a pesszimista sóhajtozások, és mozduljanak meg a merev, hihetetlen, alföldi magyar lelkek. Mert hinni kell az ifjúságban, annak tehetségében és alkotó erejében! A pesszimista életszemlélettel még senki sem alkotott, még senki sem vitte előre a világ, népe vagy saját maga sorsát. Bizakodásunk különben sem alaptalan. Ha a már megjelent számokat átlapozzuk, sok olyan cikket találunk, amelyek valóban az ifjúság érdeklődési körébe esnek, annak művelődését szolgálják, annak céljait öntudatosítják. Így az ifjúsági problémákkal foglalkozó vezércikkek, a marxizmusról szóló nyugodt hangú ismertetések, a zagrebi és beográdi egyetemi életről küldött beszámolók, a figyelők credeti szempontja, sőt a gyengébb szépirodalmi írások sem tévesztik el az igazi célt: „az ifjúság szellemi nívójának magasítását, életének szerencsésebbé, boldogabbá tevését, jobb jövőjének előkészítését”.

A lap, mint már említettük, hektografálva jelenik meg. Szeretettel, gondosan sokszorosítva, kedvesen illusztrálva; a kiállításon is meglátszik, hogy előállítói komolyan veszik az eszmét és a munkát. Vágyuk és jogos kívánságuk, hogy az *Őrtűz* nyomdában jelenhessen meg. Ehhez persze szélesebb körű támogatás, a jugoszláviai magyarság némi áldozatkészsége is szükséges. Aki csak kissé átérzi az ifjúság vitális problémáit, aki csak kissé átérzi a fiatal akarások pótolhatatlan becsét, az ifjúsági lap szükségességét, az nem tagadhatja meg anyagi és szellemi erejét, az nem tagadhatja meg szívét a hitesebb elindulótól, a fiatal és friss alkotni akaróktól.

AMBRUS ZOLTÁN

A fiatalságot legtöbbször a megoldhatatlan problémák hevítik. Mikor például először olvastam Flaubert *Madame Bovary*-ját, kedvem támadt, hogy ezt a minden porcikájában tökéletes regényt lefordítsam. Tudtam, hogy ez megoldhatatlan feladat, de vállalkozó kedvem egyre ágaskodott. Végül azonban mégis sutba dobtam tervemet, mert elolvastam Ambrus Zoltán fordítását. Lapról lapra hasonlítottam össze a fordítást az eredetivel, s a csodálat szinte lenyűgözőtt. Ambrus fordítása olyan tökéletes volt, hogy Flaubert minden tökéletességét hiánytalanul visszaadta. Alig hiszem, hogy a *Bovary*-énak lenne más nyelvű, tökéletes áültetése.

Ennek oka Ambrus Zoltán egyedülálló frói egyéniségében és művészi hitvallásában rejlik. A magyar irodalomban senki sem volt, aki a XIX. század francia gondolkozásmódját és fzlését annyira sajátjának mondhatta volna, mint Ambrus Zoltán. Flaubert impassibilité-ját, a parnasszisták érzéktelenségét nemcsak teljesen átértette, hanem ő is úgy, azzal a fölényes, személytelen tárgyilagossággal alkotott, mint azok. „L'oeuvre est tout, l'homme c'est rien!” Ez a flaubert-i mondás Ambrus Zoltán jeligeje is volt: mindent az alkotásért, mert a mű minden, és az ember semmi. Ezért maradt mindig személytelen regényeiben is éppúgy, mint kritikáiban, szatíráiban éppúgy, mint mesteri novelláiban.

Személytelensége mellett nyugodt, csiszolt fzlése, frásmodorának arányossága és világossága jelzi francia lelkiségét. Írásának szövése volt francia. Külsőségekben sohasem csillogtatta a gall szellemet, díszítésül sohasem használt a Fény városából hozott alcso csillámokat. Alig hiszem, hogy Ambrus Zoltán lelkesedett volna a francia kultúráért, hiszen a lelkesedés idegen volt számára, de egyszerűen magáévá tette, magáénak ismerte a francia szellem finom fölényét és megejtő világosságát.

A magyar irodalomban páratlanul áll Ambrus Zoltán alakja. Nemcsak precíz, de hajlékony stílusa, nemes fzlése, hanem személytelensége és szenvedélytelensége is egyedülálló. Melyik magyar fró vagy kritikus tűnik el ennyire a tárgyilagosságban és a tökéletes alkotás személytelen törekvésében? A magyar irodalom jóformán csupa nyugtalan, a szélsőségek között tobzódó tehetségeket ismer, ezért az alkotások nfvója fróinknál mindig ingadozó. Ambrus Zoltán az

egyedüli, akinek tollát sohasem vezeti szeszély, szenvedély, de még rokonszenv sem, akinek írásművészete mindig egyformán csiszolt, nyugodt és eleven. Ő az írásban, éppúgy, mint Flaubert, a tökéletest, az örökkévalót kereste, a valóban legrégebb írásain sem érződik meg az idő, mindig megtalálja azt a formát, azt a jelzőt, azt az értékmegállapító és helyénvaló kifejezést, ami legjobban ellenáll a változó és romboló időnek.

Nagy tisztelet és csodálat illeti ezért a tökéletes és személytelen alkotót.

PANASZ A PEN KLUBHOZ

Mrs. Dawson nemrég egy hírlapi nyilatkozatban megrázóan ecsetelte a PEN Klub eszméjének megszületését és megvalósítását. A nemes angol írónő férjével együtt borzalommal szemlélte azt a pusztítást, amit a háború szellemi téren az emberi szolidaritás és kulturális megértés terén véghezvitt. A Scott házaspárnak az az érzése volt, hogy ha az írónak nemzetközi szervezete lett volna, talán nem is jutottunk volna az 1914-es világháborúhoz. Így született meg a nemzetközi PEN Klub (a Poéták, Esszéisták és Novellisták Klubjának) eszméje. Ez az egyesülés egyedül a megértést, a békét akarta szolgálni.

A PEN Klub ez évi kongresszusa Budapesten lenne, de a magyarországi PEN Klub még mindig áldatlan harcok és visszavonások színhelye, ahol mindent megtalálhat a szemlélő, csak békét és megértést nem. A magyarországi PEN Klub válsága immár hónapok óta tart, és egyre mélyül ahelyett, hogy elsimulna. Nem tudjuk és nem keressük a magyarországi PEN Klub válságának igazi okát, de fájdalommal kell megállapítanunk, hogy a klubnak se elnöke, se munkaprogramja nincsen. Politikai és más nem irodalmi ellentétek ágaskodtak fel, és kezdtek áldatlan harcba a budapesti PEN Klubban. Ha ilyen ellentétek egyes nemzetek között léptek volna fel, akkor a PEN klubok lettek volna hivatva ezek áthidalására és kiküszöbölésére, de egy nemzet, egy ország kebelén belül mégiscsak a nemzet kulturális erőszintézise, az együvé tartozás, az egymásrautaltság, az önmegbecsülés érzése tömörítheti az írót. Mi kívül állunk a budapesti PEN Klub harcain, mint nem magyarországi írónak nem is

lehet beleszólásunk a magyarországi PEN Klub ügyeibe, de azért panaszunkat nem hallgatjuk el. Talán a hadakozók is belátják, hogy a PEN kluboknak más kötelessége is van, mint a destruktív és konstruktív, az életes és akadémiai frókról való vitatkozás.

A PEN klubok alkotmányának súlyos hibája és hiánya van, amelyet már egyszer szóvá tettünk *A Mi Irodalmunk* hasábjain. Ugyanis a PEN klubok országok szerint alakultak és nem nyelvtérületek szerint, így tehát Európának negyvenmillióس kisebbsége, illetve annak frói nem juthatnak be az frók nemzetközi parlamentjébe, ott sem aktív, sem passzív jogot nem kaphatnak. Igaz, hogy ezzel szemben vannak jiddis és katalán PEN klubok is, de ezek csupán azért alakulhattak, mert különálló nyelvük van, a szudéta német, az erdélyi magyar, a kanadai francia, az USA-beli olasz frók azonban már nem alakíthatnak önálló klubot. Így semmiféle módjuk sem lehet, hogy ebben a tisztán nemzetközi egyesülésbe bejussanak, annak pályázatain részt vehessenek. Pedig egy kisebbségi fró jobban szolgálhatja Mrs. Dawson Scott elgondolását a nemzetközi szellemi együttműködésről, és mindenesetre hivatottabb, lelkesebb munkása lenne a hídépítésnek, mint az izolált többségi kultúrák munkása, aki az együttműködés, a hídépítés szükségességét nem érezheti az élet parancsoló erejével.

Szóval arra akarjuk felhívni a nemzetközi kongresszust, hogy a PEN klubok országok szerinti felosztása hanyag, figyelmetlen, következőleg igazságtalan.

Ma már több mint tíz esztendő múlt el a PEN Klub megalakítása óta, ezen idő alatt a hiányokat, de elsősorban ezt az erőszakos és igazságtalan felosztást már észre kellett volna venni, sőt már ki is lehetett volna javítani. Éppen a magyarországi PEN Klubnak lett volna kötelessége ezekre a hiányokra és visszasságokra rámutatni, rámutatni arra, hogy az új magyar szigeteken, elsősorban Erdélyben milyen értékes és eleven irodalmi élet szökött sudárba az utóbbi évek során, és ezt az ígéretes, nagyszerű frógárdát nem lehet kizárni a PEN Klub nemzetközi parlamentjéből. Ezért a magyarországi PEN Klub helyett egy Magyar PEN Klub kellene, a franciaországi PEN Klub helyett csak Francia PEN Klub legyen, mert a franciaországi PEN Klub nem gyűjtheti össze a francia irodalom különböző országokban szétszórta értékeit. A Magyar PEN Klub nem ismerhet többé országhatárokat.

Nem tudom, lesz-e kedve és ideje a magyarországi PEN Klubnak, hogy panaszunkkal foglalkozzék, hiszen egyelőre nagyon is le-

foglalják a belső harcok, az elnökválasztás és a béke sürgős megteremtése. Szeretnék azonban hinni, hogy a kisebbségi frók panasza mégis napirendre kerül, és nem merünk arra gondolni, hogy a féltékenység vagy más alacsony emberi indulat gáncsolná el a kisebbségi frók jogos követelését. Mert így az frók nemzetközi parlamentje okvetlenül csonka marad.

KALANGYA

A fejlődés mindig tagolódást jelent. Mint ahogy a növekvő petében is elkülönülnek az egyes sejtcsoportok, azonképpen minden fejlődő intézmény, alakulás, szellemi mozgalom specializálódik, részekre oszlik. Ez a tagozódás természetesen nem jelenti a részek különálló életét, csupán azoknak sajátos csoportosulását. Száz év előtt az orvostudomány még nem ismert „szakokat”, különleges tudományokat, ma pedig az egyes szakok, mint például a sebészet vagy a belorvostan, újabb szakokra oszlanak, és talán néhány évtized múlva – a szakok újabb fejlődésével – újabb tagozódás fog előállni, amelyről ma még fogalmunk sincsen.

A jugoszláviai magyar irodalom az állandó fejlődés útján van. Ezért állt nálunk is elő a tagolódás szükségessége. Ez a tagozódás a fejlődés fokát jelenti, és nem az irodalom értékbeli osztályozását. A fejlődés nem abban áll, hogy a jó irodalom elkülönödik a kevésbé jótól, hogy első és második osztályú irodalomra szakadjon eddigi szellemi munkásságunk, hanem hogy irodalmunk specializálódjon egy irodalmi szemlébe való irodalommal és egy mindig magas színvonalú irodalmi melléklet irodalmává. *A Mi Irodalmunk* semmit se veszíthet a *Kalangya* elindulásával, mert a *Kalangya* irodalmi szempontjai mások, mint *A Mi Irodalmunké*. Itt nincs szó jobb vagy magasabb fokú irodalomról, hanem más szempontból csoportosított és összeválogatott irodalmi alkotásokról, amelyek nem illenek egy irodalmi mellékletbe. A *Kalangya* anyagát nem *A Mi Irodalmunktól* vonja el, hanem önmaga teremti meg. Sok terjedelmesebb, elmélyítő, tudományos cikk, hosszabb lélegzetű széppróza, súlyos igazságokat kereső regény eddig csak az frók képzeletében élt, de élő formát nem öltött. Egy irodalmi mellékletbe nem voltak beilleszthetők ezek az irodalmi tervek, a külföldi szemlék – noha sokszor adtak helyet vajdasági frók frásainak – elsősorban saját írógár-

dájukra gondolnak. Meg kellett tehát teremteni saját irodalmi folyóiratunkat, amely a sajátos, specializálódott szemleirodalomnak ad helyet és fejlődési lehetőséget.

Nem bocsátkozunk annak megvitatásába, hogy melyik irodalomnak van nagyobb jelentősége. Mindkettőre szükség van, ha az irodalom már arra a fokra jutott, hogy specializálódjon. Csehszlovákiában két, Erdélyben három magyar irodalmi folyóirat van, amelyeknek nívója utoléri a pesti irodalmi szemlék nívóját. Nálunk három esztendő előtt a *Vajdasági Írás* jelentette a szemleirodalmat, sajnós, nem sokáig. De teljesítménye és hatóereje még ma is emlékeztet nemcsak itt, a Vajdaságban, hanem a külföldi kritikusok előtt is, akik ma is sajnálattal emlékeznek meg a nívós vajdasági folyóirat megszűnéséről. Nem állíthatjuk egymással szembe *A Mi Irodalmunkat* és a *Kalangyát*, mert ezek sohasem lehetnek versenytársak, miként a könyv nem lehet az újságnak, egy ifjúsági lap egy riportlapnak, egy színházi revü nem lehet egy zenei szemlének riválisa. *A Mi Irodalmunknak* más célkitűzései vannak, mint a *Kalangyának*, a *Kalangyának* viszont más a horizontja, válogató módszere és fejlődési lehetősége. *A Mi Irodalmunknál* marad minden a régiben, nívójában semmi esetre sem lesz hanyatlás vagy bármilyen változás a szerkesztés irányában. *A Mi Irodalmunk* az elkezdett úton megy tovább, összefogja a vajdasági magyar írókat, összegyűjti a kisebbségi magyar kultúra minden értékét. A *Kalangya* mást akar: súlyosabb és terjedelmesebb szépprózát, esztétikai, szociális, történelmi vagy bölcselmi – szóval mindig tudományos – tanulmányokat, és nem azt az irodalmat, amit *A Mi Irodalmunk* eddig képviselt, és ezentúl fog képviselni. Így tehát rivalitásról szó sem lehet.

Egy új hajtásról van szó, mely új virágokat, új termést hoz, hogy gazdagítsa a magyar kultúra fáját, hogy hirdesse annak erejét, akarsát és fejlődését. Aki kultúránk barátja és becsülője, az csak örömmel, sőt bizonyos büszkeséggel üdvözölheti a *Kalangya* elindulását, irodalmunk tagozódását, annak magasabb fejlődési fokát. Az új hajtás, az új virágok, az új termés előtt nem lehet helye kétkedésnek és aggályoskodásnak, hanem csak tiszta örömmel és önbizalomnak.

AZ ALVÓ LELKIISMERET

Válasz Fekete Lajos levelére

Nekünk tulajdonképpen hálásan meg kell köszönnünk Fekete Lajos keserű sorait. Őszintesége, hatalmas lelkének feltárása, a *Tengerzúgás* huszonhárom eladott példánya nemcsak okulás számunkra, hanem ostor, keserű, kemény tűz a harcban, amelyet el-ellankadó erővel, de immáron tűz esztendeje vívunk a mélyen hortyogó magyar lelkiismerettel. Néha áztatjuk magunkat, és megpihenünk: ej, talán csak megmozdul valami az emberekben, a tespedtség sem tarthat örökké, talán már elszántottuk a közöny-ugar felét, s most már terem valami a felhasztott barázdákon – pihenjünk hát keveset! De mikor ilyen lázító vallomásokat olvasunk, mint Fekete Lajosé, a fáradtság elszáll karjainkból, az ostor végigcsap hátunkon, arcunkba szökik a vér, és dacos, feszült, acélos izmokkal szorítjuk az ekét. Tovább, azért is tovább! Úgy látszik, nem pihenhetünk egy percig sem, munkánkat nem szakíthatjuk meg, mert végtelen az ugar, végtelen a közöny, s nagyon, nagyon mélyen alszik a magyar lelkiismeret.

Válság van, mindenkinek takarékoskodnia kell, kiadásukat le kell szorítani a legszükségesebbre. De az alvó lelkiismeretnek vannak olyan bűnei, amelyeket nem lehet a válsággal takargatni. Nemrég számolt be Csuka Zoltán *A Mi Irodalmunk* figyelőjében arról, hogy a szubotikai polgári kaszinó könyvtárában csak egy-két vajdasági könyv található. Nem lenne érdemtelen továbbmenni, és egy kis rovincsolást tartani az egyesületek magyar könyvtáraiban. Azt hiszem, nem egy nagy egyesületi könyvtárt fogunk találni, ahol egyetlenegy vajdasági könyv sincsen, a magánkönyvtárakról nem is beszélve. Pedig ilyen nagy könyvtárakban megtalálhatjuk a modern ponyvát és félponyvát. Wallace-t és Dekobrá, Erdős Renée-t és Ujhelyi Nándort. Tehát nem lehet szó pénzügyi válságról, hiszen a könyvtár vásárol, új könyveket vesz, csupán a vezetők közül senki sem érzi mi a kötelessége egy kisebbségi egyesületnek nyelvével és kultúrájával szemben. Vannak egyesületek, ahol a szombati vagy vasárnapi pin-kapénzból meg lehetne vásárolni a Vajdaságban eddig megjelent összes magyar könyvet. De ki gondol ilyesmire?

Fekete Lajos őszintesége engem is felbátorít arra, hogy egyéni példával hozakodjam elő, amely talán nem lesz minden okulás nél-

kül. Ugyanis nemrég megjelent regényem ott van a mármarosói líceum, a nagyváradi kereskedelmi csarnok, a hétfalusi takarékpénztár, a győri kereskedelmi iskola, a békéscsabai gimnázium, a pécsi polgári leányiskola, Léva város, a miskolci gazdakör, a nyfregyházai gazdakör, a szegedi zsidó hitközség, a debreceni takaré- és hitelintézet és számos kis erdélyi olvasókör könyvtárában, de mindeddig még egy vajdasági népkör, kaszinó, vagy egyesület sem tartotta érdemesnek beszerezni könyvtára számára. Alig hiszem, hogy a válság elég szellemes és elfogadható kifogás lenne ebben a harmincdináros esetben.

Mi ez? Közöny? Érzéketlenség? Öntudatlanság? A lelkiismeret hiánya?

Csakugyan úgy látszik, hogy ez a nemzedék, amely ma egyesüleeteinket vezeti, közönyös, érzéktelen és híjával van a kisebbségi öntudatnak, a kisebbségi lelkiismeretnek. Ez a nemzedék a régi, kényelmes, úri mentalitásban merevedett meg, és nem törődik az idők változásaival. Azt hiszi, hogy az irodalom felesleges valami, hogy nélküle egészen jól meg lehet élni. Ez a régi gondolkozású nemzedék nem gondol arra, hogy manapság mindenütt, de elsősorban egy kisebbség életében az irodalom fokmérője egy nép kultúrájának. Ez a nemzedék nem gondol arra, hogy a kisebbségi sorsnak fokozottabb felelősséggel, érzékenyebb lelkiismerettel, acélosabb öntudattal kell összekapcsolódnia, ha az a kisebbség élni és fejlődni akar. Nemrég beszéltem egy magyar olvasókör tekintélyes elnökével, aki azt se tudta, hogy vajdasági irodalom van, hogy itt frók élnek, hogy itt magyar könyvek jelennek meg. Megkísérlettem lelkére beszélni, de úgy láttam, hogy nagyon figyelmetlenül hallgatta beszédemet. Be is váltotta, hogy őt személyesen nem érdekli az irodalom. Kérdem ezek után: miért elnöke és vezetője akkor ilyen ember egy magyar olvasókörnek? Nem akadna alkalmasabb a helyére?

Most mutatja be *A Mi Irodalmunk* Szvatko Pál cikkét a Bata cipős csehszlovákiai magyar ifjúságról. Sajnos nálunk ez az új generáció – amelynek lelki kontúrjait Szvatko oly nagyszerűen meglátta és papirosra vetette – még csak most van alakulóban. Még nem látjuk kontúrjait, lelki adottságait, mégis bízunk benne, hiszünk benne, és úgy érezzük, hogy a mi feladatunk ébren tartani az eszmét addig, míg az új nemzedék át nem veheti népünk szellemi vezetését. Nem ismerhetjük meg az elkövetkezendő ifjakat, de hiszünk, hogy éberebb, aktívabb, öntudatosabb nemzedék fog jönni, amely már

csak hírből fogja ismerni az úri közönyt, az elődök puha patópálcódását és a felébredhetetlen magyar lelkiismeretet. Ez az ifjúság már útban van, megedződött az új viszonyok és válságok tisztító tűzében, és friss erővel, éber lelkiismerettel, lelkes lendülettel áll szemben az élet egyre ágaskodó akadályával. Mi hiszünk a holnapban, ahogy hiszünk ügyünk igazában, hisszük, hogy nem széalomharcot vívunk, hanem kultúránk jobb jövőjét készítjük elő meg-megújuló családásokkal, a részvétlenség dermedt levegőjében, a gigászi vajdasági közöny rettentő mozdulatlanságában.

Minden eszmének vannak mártírjai, sőt csak az az eszme juthat diadalra, amelynek mártírjai vannak. Lassan mindannyian elhullunk ezen a tájon, de hullásunk nem marad céltalan és terméktelen. Bár-hogyan fáj is Fekete Lajos keserű sorsa és sajgó csalódása, számunkra ez mégiscsak kemény, friss, lelkesítő lendület: tovább és dacosabban rázni, döfni, ébresztgetni a dermedten horkoló magyar lelkiismeretet.

KÖSZÖNTJÜK AZ OLVASÓT

aki némi kíváncsisággal és talán már kevesebb bizalmatlansággal veszi kezébe az első számot, mert hiszen ez az első szám nem is első szám, nem bizonytalan nekivágás járatlan csapáson, hanem folytatása és újraelkezdése annak az útnak, amelyen a *Vajdasági Írás* közel két esztendeig ment fokozódó szellemi erővel és elismeréssel. A *Kalangya* tulajdonképpen a *Vajdasági Írás* folytatása, sőt még több szeretne lenni, mint elődje. A *Vajdasági Írás* kimúlása óta ugyanis irodalmunk értékekkel szaporodott, virágosabb, lombosabb lett az alföldi akác, már nemcsak az idegen vesz észre bennünket, hanem az akácillatra felfigyelnek az ifjú, ígéretes lelkek, meg a bölcsen emlékezők, sőt az is lehet, hogy a százlánccos gazda, a nyájas mosolyú városi ügyvéd is meg fogja állapítani a növekedést és a lombosodást. Talán a kiváló magyar mecénás és kultúrbarát – aki életében egy vajdasági könyvet vagy egy kurta versikét sem olvasott –, talán még ő is kezébe fogja venni a *Kalangyát*, megcsóválja a fejét, és ezt fogja mondani:

– Úgy látszik, ezek megint akarnak valamit!

Bizony, kedves kételkedő és kicsinyességekkel mecénáskodó uram, mi akarunk valamit. Élni akarunk. Fejlődni akarunk. Lombosodni akarunk. Kultúrát akarunk teremteni, és fogunk is teremteni. És

amint látja, az ön poros, kicsinyes kultúrtervei nélkül, az ön sokat hangoztatott anyagi támogatása nélkül. Hogy hogyan, az majdnem önmagunk előtt is rejtély. A hitnek, az akarásnak olyan csodálatos ereje és lendülete van, amelyet nem lehet számokban kifejtteni, nem lehet óvatos mérlegekben leméricskélteni. Mi hitese és elhivatott munkásai vagyunk kisebbségi kultúránknak. Talán nem szerénytelenség ezt megállapítani tisztelet után, amikor megértés, hála, elismerés és felébredt öntudat van mögöttünk, előttünk pedig új célok, új tervek, új akarások. Mi akarunk és teremtünk. Nem várunk óvatos, kételkedő és szívtelen meccénásokra és gyáva, kicsinyeskedő kultúremberekre. Mi elsősorban közönségünkre számítunk, egyre öntudatosabb, irodalmunkat egyre jobban megbecsülő és egyre lelkesebb közönségünkre. Ez a lelkes megértés ad munkánk számára hitet, erőt és értelmet.

Mi minden értéket össze akarunk gyűjteni, mint ahogy a gazda minden életet, minden kalászt kalangyába gyűjt. A jugoszláviai magyar irodalom minden olyan alkotását, amely egy irodalmi szemlébe illik és kívánczik, a *Kalangya* szeretettel összegyűjti és bemutatja. Ezért a *Kalangya* úgy itt az országban, mint a külföldön hűen, őszintén és büszkén fogja reprezentálni irodalmunkat.

A *Kalangya* kötelességének tartja továbbá, hogy művészi átültetésekben bemutassa a jugoszláv irodalom kiváló értékeit, mint ahogy a *Vajdasági Írás* is tette. Mi tudjuk legjobban, hogy milyen fontos egymás megismerése, hiszen minden félreértés és ellentét okozója egymás nem ismerése vagy félreismerése. A két kultúra közötti hídverés életünk egyik legnemesebb feladata.

Köszöntjük az olvasót, aki szeretettel veszi kezébe az első számot, de köszöntjük azt is, aki kételkedéssel nyúl az első *Kalangya* után, aki még mindig kételkedik elhivatottságunkban és a vajdasági magyar irodalomban. Mi erősen hisszük, hogy a *Kalangya* lassan megingatja a kételkedést meg a hitetlenséget, mint ahogy a húsvéti harangszó Faust élettagadását. „Die Träne quillt, die Erde hat mich wieder!” – kiáltja a megtért és megtisztult Faust. Mi sem kérünk mást az olvasótól vagy jövődől olvasóinktól. Kétkedése után térne vissza ismét erre a földre, a valóságra a bácskai és bánáti földek végtelen síkjára, amelyen most már zsendül a búza, zöldül a rét, s rajta világitanak a gólyahírek, a boglárkák, a sárga szemű aranyvirágok

lámpásai. Élet, munka indul meg a földeken, hogy érjen a kalász, a fénylő, gyönyörű törökbúza és a tarka veteményes.

Mi is dolgozunk, és *Kalanyá*ba rakjuk termésünket, Kultúránkért és ezért teérted is dolgozunk, kedves olvasó, akit az újrakezdett munka alkalmával szeretettel köszöntünk.

A TÉBOLY EURÓPÁJA

Hans Gobsch: Wahneuropa 1934. Fackelreiter Verlag

1934-et frunk. A béke ügye kicsit jobban áll, mint ma. A Népszövetségnek nagyobb a tekintélye, noha Olaszország kilépett belőle, de néhány ügyes és okos delegátus valami életet öntött ebbe a tepsedt testületbe. Ezenkívül a francia külügyminiszter, a szocialista Léon Brandt nagyszerű ember, aki szinte az egész világ arcát akarja átformálni. (Néha Jean Jaurés profiljára emlékeztet.) Nemcsak Franciaország bízik benne, ő a béke, az okosság, az emberiség igazi, önzetlen embere, amíg ő él, addig nem lehet háború. Végül a Brandt által alapított unió is erős vára a békének. Ebben az unióban Európa egész munkássága benne van, politikai pártállás nélkül, inkább szindikalista alapon. Ilyen hatalmas munkásszervezete még nem volt Európának – Oroszországot nem számítva –, s ez a gigászi egyesülés Brandt parancsára mindenkor kész volt a békét megvédelmezni. Az emberek nyugodtabbak, és szebb jövőt remélnék.

És mégis . . .

Brandt – aki egyébként a háborúban repülőtiszt volt – két társával átrepül New Yorkba a köztársasági elnök meglátogatására. Mikor már félúton vannak az óceán felett, a rádió azt jelzi, hogy a jugoszláv–albán határon valami összetűzés történt. Nemsokára fenyegető olasz demars, majd jegyzékváltás Beograd és Róma, majd Párizs és Róma között. Éppen úgy, mint 1914-ben, azon az avult diplomáciai nyelven, ugyanabban a védekező modorban, mely mögött támadó szándék ágaskodik. A népekkel rendelkező államférfiak éppoly lelkiismeretlenek és szűklátókörűek, éppoly csökönyösek és ostobák, mint húsz év előtt. A diplomaták izgatottan jönnek-mennek az államfők előszobájában, a külügyminisztériumok fehér lépcsőházai-ban, a sima, hazug és mindig formákat tisztelő diplomáciai nyelv és

modor szinte előkészíti a lavina pályáját, mindenki vakon nyargal kis sérelmein és rögeszméin, mindenki a békét védi, de azért érezni már, hogy a lavina elindul. Brandt kétségbeesetten táviratozza Amerikából; „Európa forró szívvel várja, hogy vezetői ebben az órában oly nagyok legyenek, mint amilyen kicsinyek és tehetetlenek voltak húsz év előtt. Franciaország üdvözli Olaszországot!” De senki sem enged, mindenki megmarad elvei mellett a „nemzet védelmében”. Senki sem törődik a holnap eshetőségeivel. Az öreg, sima beszédű és nyakasan nacionalista Saint Brice – Brandt helyettese – mindent elront „rég és kipróbált” diplomáciai és államművészeti módszerével. A sovíniszta tömegőrület mindenütt felüti a fejét. Legszervezettebben persze Olaszországban, de majdnem ugyanúgy Franciaországban, Németországban és a kis közép-európai államokban. Mire Brandt visszatér, már minden késő, de azért ő mégsem csügged. Szembeszáll a gyilkos tébollyal, az államművészet öreg, csökönyös virtuózaival. Elbukik. Elsodorják. Elűzik Párizsból. A nemzetközi unió proklamálja a sztrájkot. Izgalmas kapkodások, lázas készülődések, mozgósítani készülődnek. Végre Brandt visszakerül a miniszteri székbe, de ekkor már igazán késő. A francia repülők már elpusztították Genovát, Milánót, Firenzét, Pisát, Rómát, Nápolyt, még a kis olasz falvak is üszkös sebeknek látszanak. Az olasz repülők pedig ugyancsak gázbombáikkal megsemmisítik Marseille-t, Lyont, Dijont. Minden életet. Brandt már nem várhatja, hogy Párizsba hozzák a halált, mert a tömegőrületől kótyagos elvtársai koncolják fel pár perccel az olasz repülők megérkezése előtt. Párizs is elpusztul. A szovjet csapatok pedig ellenállás nélkül vonulnak be Lengyelországba.

Ez Gobsch utópisztikus regénye. Kerül minden túlzást és valószínűtlenséget. Nagyon, nagyon nyugodtan, az alkotó izgalma, a rendező hatáskeresése nélkül jegyzi fel a jövőndő tényeit. Inkább a jövőndő száraz, szenttelen krónikása, mint regényíró, akit képzelete hajt, sodor színek és csodák felé. Mégis Gobsch belénk fojtja a lélegzetet ezzel a szárazon megírt regénnyel. Nem azért nem lehet letenni ezt a könyvet, mert a képzelet lendülete viszi az olvasót, hanem azért, mert ment minden túlzástól. Az író és írásának hitele százszázalékos. Igen, így lesz, így kell ennek lenni! – ezt érezzük, és az iszonyat borzolja fel lelkünk tükrét. Gobsch képzelete nem csapong, hanem pontról pontra követi a valószínűséget. Ő az eshetőségek szigorú és józan matematikusa. Nem hirdet pacifista propa-

gandát, nem akar a borzalmakkal hatni, hanem bemutatja, mint kísérletet a tanári katedrán, hogy ha Európa így megy tovább a rövidlátó nacionalizmus lejtőjén, miként formálódik egy kis kavics egy gigászi és minden életet összezúzó lavinává. Pontosan kimutatja a lavina útját, sebességét és pusztító erejét. Hidegen, tudományos biztonsággal mutatja ezt be, mint csillagász, aki szám adatokkal és geometriai szabályokkal bizonyítja be az égitestek összeütközését, vagy egy üstökös pusztító pályáját. Európának így kell elpusztulnia, ha nem hagyja abba a fegyverkezést és népeket egymásra usztító politikáját – ezt bizonyítja majdnem szenttelenül, szigorú tárgyilagossággal Hans Gobsch.

Gobschnak nincs mérész képzelőtehetsége, egyedül Brandt alakja friss, élénk és szokatlan. De még ez a nagyszerű és hatalmas energia, ez a kiváló, eleven szervezőerő, ez az igazi holnap-ember se tudja letörni a tegnapi aszott bőrű hőscit. Ezek a tegnaphősök kitűnően meglátott és megrajzolt *mai* típusok: öntelt diplomaták és kormányzó férfiak, akik mindig országuk presztízsét védik, mindig egy nemzet nevében beszélnek (anélkül, hogy a nemzetet megkérdéznék vagy érdekeit figyelembe vennék), és a már ma is unosan ismert eleven lovagolnak. Simák, szellemesek, nyakasak és végzetesen kicsinyesek. Nem látnak előre, nem látnak túl hazájuk vámfalain. Ezek a nagyképzű és kis horizontú férfiak csinálják a téboly Európáját.

Victor Margueritte-nak *La patrie humaine* című könyvéről azt írta egyik kritikusa, hogy ha minden európai elolvasná ezt a könyvet, akkor Európa meg lenne mentve. Ugyancsak mondhatjuk Gobsch *Wahneuropájáról*. Sok tízezer, sőt százezer európai olvassa ezt a könyvet, szaporodnak a német kiadások, sőt a francia fordítás is nagyon népszerű, mégis féltő, hogy éppen azok nem veszik kezükbe, akik szakadékokat ásnak a népek közé, akik a történelem véres árnyait idézgetik, akik a gyűlölet konkolyát hintik zsenge és kétségbeesett lelkekbe, akik hazafias zászlók mögött a téboly Európáját készítik elő, s – ki tudja? – talán 1934-ig el is készülnek munkájukkal.

Pedig aki elolvasa ezt a könyvet, az aligha merné tagadni annak rettenetes Kasszandra-igazságát.

MILKÓ IZIDOR

Elment a Mester, a vajdasági magyar irodalom doyenje, ez a nagy és jó lélek, aki nagy szeretettel és nagy tudással oktatta, szóra-koztatta és nevelte olvasóit. Írásmodorát, könnyű friss stílusát cse-vegésnek is szokták nevezni, de ez a csevegés nála sohasem jelentett felületességet. Ez csak játszi, csalóka külsőség volt, mely mindig ne- mes és mély szándékot takart.

Múltja a múlt század utolsó évtizedének irodalomtörténetét jelenti. Alig volt korabeli fró, akit ne ismert volna, aki nem fogadta volna meleg, meghitt barátságába. Levelesládája kifogyhatatlan volt: Tóth Bélától, Vadnay Károlytól kezdve a nyolcvanas és kilencvenes évek valamennyi számottevő frójával levelezésben állott, mindenki megértő és megbocsátó barátjának érezte és tisztelte. A régi Pest szel-lemi életében sokkal nagyobb szerepe volt, mint ahogy azt ma már meg lehetne állapítani, mert szerepét nem irodalmi munkássága je- lentette egyedül, hanem roppantul rokonszenves, embereket formá- ló tehetsége, az az elbűvölő báj, amelynek mindenki rabja lett, aki valaha érintkezett vele.

Az a kor, amelyben Milkó Izidor frónak indult, langyos levegőjű, majdnem problémátlan világ volt, mely főleg az epikának kedvezett, a kis franciaízü epikának: a tárcáknak, a krokiknak, az ötletes cse-vegéseknek, az esti leveleknek, a kedves, kurta adomázásoknak. A nagy történelmi regényeknek éppúgy lealkonyult, mint a hatalmas történelmi vásznaknak, a polgárság nemzetközivé lesz, bécsi és pá- rizsi minták szerint igyekszik egyhangú életet berendezni. Degré Alajos francia „társalkodó regényekkel” kísérletezik, Beöthy László könnyedén és közvetlenül mer beszélni az olvasóval. Vadnay Károly a rendet, a magasabbrendű nemzetközi ízlést hozza az írásművészet- be és a lapszerkesztésbe. A Fővárosi Lapok „szalonképes” lap volt, amelyben a név éppoly fontos volt, mint a finom hang s az általános irodalmi műveltség. Milkó Izidor ennek a kedves, nyugodt, úri és finom kornak volt az frója, s ez mindvégig megéreződött rajta. Durva, zord idők zúgtak őszülő feje felett, de Milkó Izidor mindig ugyanaz a finom, úri egyéniség maradt, mint abban a derűs gondtalanságban, amikor lóvasút csilingelt a Kerepesi úton, amikor Tisza Kálmán csi- nálta az ország eseménytelen történelmét, s amikor még Milkó Izi- dor nem ismerte az anyagi gondokat. Valami csodálatos fegyelme-

zetség és fölény uralta lelkét. Sohasem érezünk epés gúnyt vagy keserű szándékokat írásaiban, pedig gyakran teremt olyan alakokat – mint például Spekulanét vagy a gazdag embert –, akikre bárki több epét fröccsent volna. Milkó Izidor szerényen gúnyolódik, megbocsát az ostoba, ellenszenves embereknek, az élet igazságtalanságának. Nemcsak kívül, de felül is áll alakjain. Noha elbeszélő modora rop-pant meleg és kedves, ő mindig kívül áll a történeten, s láthatólag nem él, nem érez alakjaival, csupán a történet szándékaival és erkölcsi tanulságával azonosítja magát, sőt sokszor úgy érezzük, hogy csupán ezért írta történetét. Tárnyilagosan regél, mint a múlt század nemes franciái, kiknél az „impassibilité” szigorú elv és művészi hitvallás volt. De még azok az életet akarták adni teljes személytelenséggel, addig Milkó Izidornak mindig célja van elbeszélésével: az olvasót meg akarja győzni valamiről. Legtöbbször arról, hogy szenvedélyeken és kicsinyességeken túl van másvalami is, valami nagy harmónia, redőtlen, mosolygó lélek, amelyben sohasem túkröződnek vissza az élet gomolygó, piszkos felhői. Talán egész elbeszélő művésze ezt a hitet szolgálja.

Sohasem drámai, kerül minden színpadi hatást vagy fordulatot. Csak elbeszélő akar maradni, lágyan, finoman, mindig érdekesen és mindig tárgyilagosan beszéli el történetét, az elbeszélés úgy ömlik belőle, mint nyugodt forrásból mindig ugyanazzal a sebességgel, mindig ugyanazon a hőfokon. Minden írásában az olvasóra gondol elsősorban, s talán azért olyan egyforma és finom írásmodora. Nem akarja elfárasztani az olvasót. Legértékesebb könyve a *Ketten* sok tudást, előtanulmányt igényelt, de ez nem látszik meg a sima, kedves és szellemes párbeszédében. A mosolyunkat keresi. Megvigasztal. Tanít. Javítgat rajtunk. Mesemondó hangja megsimogatja lelkünk. Nagy jóakarónk, aki mindig azt a nagy, redőtlen összhangot villogtatja felénk, amely mindennek vigasza, amely felemel bennünket profán harcok és mulandó keservek fölé. Az igazi, a végső abszolútum nem az, ami van, hanem az, aminek lenni kell. Banálisán azt mondhatnók róla, hogy idealista volt. Szerette az életet, de az élet az ő szemében, az ő lelkében mássá változott, különös értelmet kapott. A legboldogítóbb érzés Milkó Izidor írásaiban nem az öröm, a gondtalanság, a szerencse ujjongó derűje, hanem az öncélú jóság. Néhány ezer aforizmája – amelyek sajnos eddig nem jelentek meg

könyv alakban – ezt a magas, szelíd mosolyú és mindig a jóságban gyökerező világszemléletet hirdeti.

*

A mai világ természetesen idegen volt számára, de korántsem érthetetlen. Aki az utóbbi évek során hosszasan beszélgetett vele, csodálkozva láthatta, mennyire megérti az új problémákat, sorunk halmozódó szomorúságát és bágyadt fényű bizakodását. De azért sohasem kapcsolódott bele a mába, a harcba, az útkeresésbe. Finom, lágy frásmodora nem lehetett fegyver a csúnya viaskodásban. De azért aggódó szívvel és friss érdeklődéssel figyelte vágvainkat, vergődéseinket, a vajdasági irodalom viszontagságos sudárba szökkenését.

Amit szellemickben ránk hagyott, az örök érték és vigasztalás, de jóságos meleg szívének kihűlését nem pótolja semmi. Hűvösebb lett, mint nyirkos, őszi alkonyatkor, amikor a nap leáldozik.

SZINI GYULA

A magyar irodalom ismét szegényebb lett egy finom, szorgalmas munkással, egy eredeti, álmodozó egyéniséggel. Azok, akik többször értekeztek vele, sőt olvasóinak nagy része is érezhette azt a különös álomvilágot, ezt az ámulós szemű, de a durvát meg nem látó életszemléletet, amelyet önmaga teremtett, s amelyben állandóan élt. Sokszor az az érzésünk volt, mikor beszélgettünk vele, hogy csak az imént cseppent a földre valahonnan a felhők világából, s most csodálkozva néz szét ámulós, rövidlátó szemével ebben a furcsa világban.

A valóságot sohasem látta meg. El-elcsodálkozott az élet furcsa jelenségein, történeteket, regényeket írt a mai életről, de sohasem a valóságról. Káprázatos, seLYmes, finom szövésű álomvilágából sohasem tudott kilépni, lelkéhez tartozott ez a világ, mint csillaghoz a ház, a rózsaszínű kárpiton nem tört át a napfény, az élet hangos, árnyékot vető világosság, az otrombaság, a mindennap rekedt, profán lármája. Szinte bezárta magát ebbe a világba, s ezért alig ismerte az életet, a húsból, vérből, szenvedélyekből, gonoszságokból álló embereket. Az álmok és könyvek embere volt. Bárhol és bármiről is

írta meg mesteri novelláit, azokban mindig ugyanaz a selymes fény derengett, azoknak mindig valami sajátos meseszűk volt. Azt írta róla egyik kritikusa, hogy írásaiban sohasem süt az igazi nap, hanem színházi reflektor, amely elé színes üveglapokat lehet helyezni, a virágillat nála rafinált parfüm, a fű zöld selyem, az erdő hangulatos színházi kulissza. S valóban alig van modern magyar író, akinek oly kevés köze lett volna a realitáshoz, az élethez, mint Szini Gyulának.

Szívesen írt történelmi témákról, mert a múlt mégsem kívánja annyira a reális alapot, képzelete itt szabadabban mozgathatta az álmvilág reflektorait és kulisszáit. Érdekes volt az utóbbi években megjelent Jókai-regénye, amelyben Jókait állította be álmvilágába. Nagyon melegen, nagyon ügyesen. Ekkor tűnt fel, hogy lélekben mennyire menekült a valóságtól. Talán innen magyarázható életrajz-regényének megkapó melegsége.

A könyvek is bástyát, várfalat vontak Szini Gyula köré. De mint-hogy minden reális érzék hiányzott belőle, csak beszámolni vagy lelkesedni tudott egy-egy könyvről vagy annak írójáról. Az értékmegállapításhoz nem értett. Naiv lobogással lelkendezett a francia irodalomért, párizsi emléket úgy intettek vissza a múltból, mint rakétás és lampionos ünnepélyek, finom tanulmányaiban azonban nemigen kaphatjuk meg az író arcképét. Fiatalos lelkesedésén kívül néhány adat és idézet vonatkozik csak az íróra, a többit megint az ő szírványos, irreális álmvilága tölti ki.

Szini álmvilágában nem történnek megrázó események, írásaiban sohasem érezzük a nyers erőnek, a profánságnak, az otrombaságnak nyomait. Halkan, finoman, ízlésesen, bölcsen és sokszor szomorúan történik minden. Szininek nem volt hangosabb szava vagy élesebb vitája. Nem volt a harc, az élet embere, csak az álmé, a betűé, a kultúráé, azé a szebb, jobb, tisztább világé, amelyről sokan álmodnak és írnak, de amelyben kevesen hittek és éltek oly bensőségesen, mint éppen Szini Gyula.

Halkan távozott ebből a számára mindig idegen világból. De a modern magyar irodalom fájdalmasan érzi azt a hiányt, melyet ez a finom álmodó, ez a nagy és egyedülálló mesélő maga után hagyott. Lehet, hogy ő volt az utolsó csillagok közt járó magyar mesemondó.

EGY DUNAI KULTÚRTERV

Azt az igazságot, hogy egymás nem ismerése mennyi félreértést, ellenségeskedést, meddő harcot és sorsokat megpecsételő előítéleteket jelent, nem kell bővebben bizonyítani. Az ellenség nem ismerése már számos történelmi kudarcnak volt az oka, de ugyancsak bajt, kárt okozott az is, ha a szövetséges népek nem ismerték egymást, ha minden idegen volt számukra, ami kis világukon kívül csett. A világháború és az utána következő politikai elkülönülés is hatásosan bizonyítja ezt a tételt. Nehéz ma közeledési politikát vállalni és vezetni, mikor a franciák a háború alatt például egyebet sem hallottak, mint azt, hogy a négyszögletes fejű boche-ok elevenen eszik meg a csecsemőket, mikor Coty sajtója még ma is hasonló hazugságokkal uszít, a másik oldalról viszont a franciákról gyártanak gyűlöletet szító, szenvedélyeket korbácsoló hazugságokat. Az a német, aki hosszabb ideig él a franciák között, az a francia, aki hónapokon vagy éveken keresztül német környezetben él, mindencetre megmosolyogja ezeket a hazugságokat, esetleg lázadó igazságérzéssel meg is cáfolja őket, de azért a tömeg lelkében gyökeret ver az előítéletek, hazugságok makacs tarackja. De mit jelentenek ezek a higgadt cseppek a szenvedélyek, a csúnya és türelmetlen indulatok háborgó óceánjában?

„A türelmetlenség – írja Le Bon az *Igazságok Életében* –, amely még ma is oly súlyosan nehezedik társadalmi életünkre, a szellemi fejlődés törvényeinek gyakori meg nem értéséből származik. Az olyan tudás, mely elég nagy ahhoz, hogy visszanyúljon a dolgok gyökeréig: az mindig megértő és ennélfogva türelmes.” Le Bon még a háború előtt írta ezeket a sorokat, melyek ma talán még időszerűbbek, mint húsz év előtt. Benda könyvéről (Julien Benda: *La trahison des clercs*) sokat írtak, de azt nem lehet elvitatni, hogy a tudás még sohasem volt oly felületes, mint manapság, amikor például a politikusnak külön tudóstábora van, akik szánalmas jelszavai alá „tudományos” pilléreket raknak, akik az olcsó demagógiából nagy eszméket, misztikus igazságokat igyekeznek kikristályosítani. A modern rabulisztika furcsa, fonák fényekkel torzíja el az igazságot, a történelem vérpáráitól gőzölgő iskola, az uszító sajtó és a gazdasági sovinizmus ma már elviselhetetlen jelenségei pedig egyre újabb és újabb válaszfalat húznak jó szándékú népek és nemes kultúrák közé. A

népek, különösen az újabb nemzedékek nem ismerik egymást, vagy ami még rosszabb; hazug és zavaros torzképeket kapnak egymásról. Így minden közeledési politika a halálos ítélet pecsétjével születik.

Az első teendő tehát egymás megismerése.

Néhány hónap óta ismét időszerű lett a dunai konföderáció terve, amely azonban tisztán gazdasági terv volt. Ez az egyoldalúság a dolog sürgősségével magyarázható, mert ma mindenki mindennél fontosabbnak tartja a gazdasági bajokat, és az új gazdasági szövetségtől a nyomorba süppedt népek számára könnyebbülést remélnék a politikusok. Nem szabad azonban megfelekedni a kulturális tényezőkről, melyeknek hatása tisztább, tartósabb, s nem csupán az anyaghoz kötött. Valljuk be azonban, hogy egy kulturális dunai konföderáció terve még nehezebben valósítható meg, mint egy gazdasági.

Nem ismerjük egymást. Jelenleg öt dunai állam él egymás mellett, egy földrajzi tömbben, de különböző nyelvekben, kultúrákban idegeneknek is tűnnek fel egymáshoz. Ausztriát kivéve minden dunai állam nemzeti egységként szerepel, innen magyarázható a szigorú kulturális zárkózottság, sőt a gazdasági sovinizmus is. Ezért nem ismerhetjük meg egymást, sőt akiben élne a megismerési vágy, annak sok akadállyal, a hazaárulás vádjával és a járatlan utak nehézségeivel kell megküzdenie, hogy célját elérje.

A dunai államok népei kulturális tekintetben hasonlóak, a népelek között nincsenek jelentősebb eltérések, hiszen a kultúrát, a nép pszichéjét, vérmérsékletét és jellemfejlődését inkább földrajzi, klimatikus és gazdasági viszonyok határozzák meg, mint a fajiság. Legjobb példa erre az Amerikai Egyesült Államok, melyek annyi fajt tudtak egy kulturális nevezőre, azonos életszemléletre hozni. A különbségek mélyítése, a fajiság kihangsúlyozása a türelmetlen uszító politika olcsó, de még mindig hatásos fegyvere. Pedig az igazi kultúra sohasem lehet türelmetlen, az testvérének tekint minden kultúrát, de elsősorban a szomszédos és ezért hasonló kultúrákat. A dolgok gyökeréig kell nyúlni – mondja Le Bon. Meg kell ismerni egymást! – hangzik az időszerű és helyzetünkhöz adaptált parancsolat.

Ezért minden dunai államnak egy biográfiát kellene kiadnia saját (többségi) népéről, annak életéről, foglalkozásáról, kultúrájáról, művészetéről. Ebben a biográfiában többek között be kellene mutatni a népköltés és a modern irodalom igazi értékeit, illusztrációkban bemutatni a nép életét, a művészi érdekességeket és a tájak hangula-

tát. Az olvasónak mindent meg kell ebben a biográfiában találnia, ami csak arra a népre s főleg annak mai kultúrájára vonatkozik, a folklorisztikus gyűjtésektől kezdve az új irodalmi irányokig és egyéniségekig. A biográfia azonban a szó szoros értelmében rajz legyen és nem történet. A nép igaz életrajza, jelenlegi portréja és nem heroikus múltak mirtuszával, gonosz háborúk dicsfényével és a színházak történelmi díszlettárával felcicomázott, felismerhetetlenné tett nemzeti történelme. A történelemnek semmi keresnivalója sem lehet ebben a könyvben. Először, mert a történelem csak a régi hegek felszakítását jelenti, holott ezeknek a biográfiáknak célja, hogy közelebb hozzák egymáshoz a szomszéd népeket. Másodsor, mert a biográfiák egyedüli célja egymás jelenlegi életének megismerése és nem olyan véres múltak ismertetése, melyek előidézéséért a mai nemzedék nem felelős, de amelyekre való utalás csak kellemtelen, sőt gonosz érzelmeket válthatna ki a múltakon kesergő lelkekben. A biográfiákból ki kellene gyomlálni minden olyan mondatot, célzást, képet és hangulatot, ami nem a megértést, a tiszta megismerést szolgálja.

Minden biográfiának ugyanaz a jeligeje lesz: Tolsztoj írta ezt a mondatot Romain Rolland-hoz intézett levelében: *Tout es qui reunit les hommes: est le bien et le beau – tout ce qui les sépare: est le mal et le laid.* Minden, ami egyesíti az embereket: az jó és szép – mindaz, ami szétválasztja őket: az rossz és csúf. Ilyen szellemben, ilyen jelige alatt kellene ezeket a biográfiákat összeállítani. Természetesen egységesen, azonos elvekkel és szándékkal. A biográfiáknak minden írója csak tényeket csoportosítana, elfogulatlanul, tárgyilagosan értekezne egy-egy tárgyról és témáról, a sovénység elvakultsága, egyoldalú megvilágítása nem kaphat helyet a megírás módszerei között. Egy írónak, egy szerkesztőnek sem szabad elfelejtenie azt, hogy a biográfia idegeneknek készül, akik szintén szeretik fajukat, népüket és kultúrájukat.

Ez a terv egyelőre az öt dunai államot ölelné fel. Minden biográfia négy nyelven jelenne meg: a román biográfia például magyarul, németül, szerbhorvátul és csehszlovákul, a jugoszláv magyarul, németül, csehszlovákul és románul és így tovább. Ezek a biográfiák minden középiskolában kötelező olvasmányok lennének, minden egyesület könyvtárában mind a négy biográfiának ott kellene lenni. Az ára nagyon olcsó legyen, hogy minden érdeklődő megvehesse

czekeket a fontos könyveket. A biográfiákat külön-külön nem lehet majd eladni, hanem csak együttesen mind a négy kötetet. A cél az lenne, ha sokan, százezrek olvasnák ezeket a köteteket: minden középiskolás, minden hivatalnok, minden intellektuel, minden politikus, minden újságíró, aki véleményt szokott mondani népekről és államokról, holott sokszor azt se tudja, hogy mit is csinálnak azok a népek, nyereg alatt puhított húst esznek-e, avagy bölényekkel viaskodnak, sokszor fogalma sincs, milyen is annak a népnek kultúrája, irodalma, tánca, zenéje, de a lesújtó és hebehurgya szóbeszédre épített ítélete hamarosan kész.

*

Mindez persze csak vázlatosan idevetett terv, amely új közhangulatot, új közvéleményt, új embereket, jobb, igazibb, nemesebb szomszédokat szeretne teremteni. Örülnénk, ha hamarosan e terv részleteiről vitatkozhatnánk.

SZÉTFORGÁCSOLÓDÁS FELÉ?

Már idestova tíz esztendeje annak, hogy vita kezdődött a vajdasági irodalom körül. Van-e, legyen-e vajdasági magyar irodalom, avagy mindenki dolgozzon úgy, ahogy tud, s írjon oda, ahol írását megbecsülik és elfogadják, szóval a vajdasági írók tekintsék magukat az általános magyar kultúra munkásainak, és ne akarják földrajzi, politikai és társadalmi helyzetük sajátosságait írásaikban, csoportosulásokban, lapalapításokban kihangsúlyozni? Be kell vallanom – bizonyos öntudattal vallom ezt ma be –, hogy tíz év előtt a legtöbben az utolsó felfogást vallottuk magunkénak. Csináljon mindenki irodalmat a maga ízlése szerint, és küszöbölje ki, vagy legalábbis ne hangsúlyozzuk ki a regionális öntudatot, ne akarjunk mindig vajdaságiak lenni, és mindig a vajdasági közönségnek írni.

Nekünk nem voltak tradícióink, ezen a tájon sohasem volt kulturális vagy érzésbeli regionalizmus, ezért a regionális öntudat, illetve annak szükségessége sokkal későbbben fejlődött ki, mint Erdélyben vagy a Szlovenszékben. Tíz év előtt még lehetetlennek tartottuk, hogy önálló életet is élhetünk, egy regionális csoportosulás önálló életét, nemsokára azonban be kellett látnunk, hogy ha élni és fejlőd-

ni akarunk, akkor csakis ezekben a regionális keretekben élhetünk, mert más életlehetőség nem kínálkozik. Be kellett látnunk, hogy önmagunkra vagyunk utalva és hagyatva, hogy csakis saját erőnkre, hitünkre számíthatunk.

Nem panaszképpen mondom, csupán egyszerű tényként említem fel, hogy senki sem törődött velünk, kulturális tekintetben teljesen magunkra voltunk hagyatva. Egyedül a pesti kiadók siettek közönségünk kultúrigényét kiszolgálni, de ez a kiszolgálás veszedelmesen hasonlított a gyarmati kereskedelemhez. Másod- és harmadrendű szellemi termékeket, aranyozott kötésű, szedett-vedett „sorozatokat” adtak el a szapora beszédű ügynökök ötszörös, tízszeres áron a magyar betűre szomjas olvasóknak. A kiadókon keresztül a pesti irodalomnak is ilyen gyarmatosító mellékíze lett ezen a tájon. Azt kellett éreznünk, hogy gyarmati viszonyba kerültünk a magyarországi irodalommal szemben, mert amíg a magyarországi írók megkövezték, hogy őket a határokon túl is ismerjék, olvassák (és közönségünk valóban tekintélyes magyarországi könyvet és lapot fogyaszt, és a magyarországi irodalomról legalább olyan tájékozott, mint a magyarországi városok és vidékek olvasói), addig ők nem akartak tudomást venni arról, hogy a határokon túl is van magyar kultúra. Csak fogyasztókat láttak a határokon túl, akikre minden holmit, színes gyöngyöt rá lehet szólni, de nem akarták elismerni, hogy a bennszülöttek is tudnak termelni. (Erdély legújabb elismerésének más okai vannak, melynek elemzésébe most nem bocsátkozhatunk, de ez az „elismerés” még Erdéllyel szemben sem dönti meg a gyarmati viszony szomorú tényét.)

A *Kalangya* meg *A Mi Irodalmunk* nem azért indult útnak, hogy a jugoszláviai magyar olvasóközönséget elidegenítse a magyarországi irodalomtól, hogy közönségünk csak azt ismerje meg, ami nálunk terem. Mi állandó kapcsolatot tartunk fenn a határokon túl élő magyar kultúrákkal, és szívesen hívjuk fel közönségünk figyelmét magyar értékekre akár Csehszlovákiában, akár Erdélyben, akár Magyarországon tűnjenek fel azok. A jugoszláviai magyar olvasóközönség külföldi könyvfogyasztása számokban bizonyíthatná, hogy milyen távol áll tőle az irodalmi lokálpatriotizmus. Sőt fróink állandóan panaszkodnak a lokálpatriotizmus hiányáról. Ezzel szemben nem hiszem, hogy Magyarországon húsznál több vajdasági könyvet „fogyasztottak” volna az utolsó tíz év alatt.

Szabó László csillagos cikkeiben már többször felpanaszolta, hogy nincs semmiféle szerv, egyesület vagy testület, amely a magyar kultúra egységét ápolná, s amely a magyar írókat valahogyan összefogná. A magyar nyelvű PEN Klub éppoly délibábnak látszik, mint egy olyan folyóirat, melyben minden országbeli magyar író szóhoz jutna. A magyar kultúra széttagozódásának nem lehet gátat vetni, de talán nem is szükséges. Mert egyelőre nincs más megoldás, más életlehetőség. Az új magyar szigetek – már majdnem azt írtam: gyarmatok – közül mi voltunk a legutolsók, akik a regionális életszemléletet elfogadtuk, és késlekedésünket drágán kellett megfizetni. Közönségünk megszervezése, a kisebbségi öntudat és kötelesség kifejlesztése, kultúránk fontosságának elismertetése ma sokkal nehezebb, mint tíz év előtt lett volna, amikor még nem hittünk a vajdasági magyar irodalom szükségességében. Ha ma is az általános magyar kultúra ábrándos hívői lennénk, úgy hamarosan elpusztulnánk.

Vannak a történelemnek decentralizációs időszakai, titkos, centrifugális erők, amelyek ellen küzdeni éppoly hiábavaló, mint szembeállni a viharral. Az élet első parancsa az alkalmazkodás. A sivatag flórája hónapokig nélkülözni tudja az esőt, mert alkalmazkodott a víz nélküli környezethez és az időjáráshoz. Ha mi nem alkalmazkodnánk adottságainkhoz, környezetünkhöz, sajátos helyzetünkhöz, akkor alig hiszem, hogy biztosíthatnánk kultúránk számára az életet.

Lehet, hogy ez a széttagozódás előbb-utóbb szétforgácsolással és egyes, önálló életet élő kultúrák halálával fog végződni. De valószínű, hogy előbb nem is remélhetjük a mai centrifugális törekvések megszűnését, az igazi próféták eljövetelét, akik egységet és összefogást fognak hirdetni, és az álpátossal az üres, önző lélekkel prédikáló papokat éppúgy kiűzik a kultúra templomából, mint a kultúraszeregetet kizsákmányoló kufárokat.

IRODALMUNK PROBLÉMÁI

Az első kérdés, ami Kisbéri levele után felvetődik: van-e a vajdasági magyar irodalomnak programja? Van-e megszabott iránya, körülhatárolt témaköre, vagy meghatározott jellegzetessége a vajdasági irodalomnak? Azt hiszem, nyugodtan nemmel felelhetünk erre a kérdésre. Sokszor szó volt arról, hogy a vajdasági magyar irodalom

nem vajdasági, a hiányzó locale couleur emlegetése már fárasztó közhellyé kezd válni, de programról még nem volt szó, és a program zártsága, kötöttsége, egyéniségeket elfojtó erőszakossága ellen először Kisbéri János emel szót. Igaz, hogy többször írtunk arról, hogy jó lenne, ha irodalmunk az élet felé fordulna és népünk életét, problémáit tükrözné vissza, nemcsak azért, hogy ezzel bizonyos helyi színe és sze lenne minden írásnak, hanem elsősorban azért, mert önmagunk és népünk életét adhatjuk a legjobban, a legőszintebben, a legmegkapóbban. Legutóbb Sziráky Dénes Sándor mutatott rá erre a körülményre a *Kalangya* júniusi számában. Nehéz lenne Sziráky okos és eleven érvelésének ellentmondani, vagy tagadni a szinergia szükségességét, amely „nem megy az írói egyéniség rovására”, tagadni a szükségességét annak, hogy „minden öntudatos és felelős író vegye témáját az itteni életkörülményekből”. Mindez azonban még nem program, ezek csak szelíd óhajok, iránymutatások, melyeknek egyelőre nincs sok fogantója. Alig hiszem, hogy az ilyen óhajok – melyek egyébként hangsúlyozzák az egyéniség tiszteletét – béklyózó vagy éppen lefojtó erővel hatnának azokra a nagy tehetségekre, akik megvetik a helyi színt és az együttműködés elvét. Egyelőre még ott tartunk, hogy íróink közül többen vannak azok, akik egyéni úton járnak, s akiknek írásaiból nehéz megtudni, hogy itt élnek a Vajdaságban. De azért legkevésbé se akarjuk ezeket egyéni utaikról letéríteni, és olyan ösvényre kényszeríteni, mely lényüknek idegen, s melyen nem tudnak előbbre jutni. Higgye el minden kételkedő, hogy a tehetséget többre becsüljük bármilyen regionális erénynél, de azért nem tagadhatjuk el örömmünket, ha valaki friss, igaz, hazai színeket lát meg és vet papirosra. Ha azonban ezek a színek valóban igazak, frissek és éltesek, akkor már a tehetség valójeg csillog bennük.

Kisbérinck igaz van abban, hogy ezen a daltalan tájon nem gyakoriak az írói tehetségek, éppen ezért a tehetség megjelenése piros betűs örömnapp. Ki merné ezt a ritka örömet megzavarni azzal, hogy a tehetség nyesegetésébe, korlátok közé szorításba vagy más erőszakoskodásba fogna? Mi tiszta örömmel vennők, ha a Nagy Tehetség az eszkimókról írna egy regényt, avagy a Belga Kongó lázas poéziséről. De azt persze nem feledhetjük, hogy eddig a vajdasági parasztról, a görnyedt hátú kisiparosról, a „lecsúszott” lateinerekről még senki sem írt regényt. Sokszor olvasunk olyan kéziratokat, melyeknek cselekménye idegen környezetben játszódik le. Milyen szá-

nalmas például egy ilyen „párizsi” történet annak a tollából, aki a legjobb esetben valami társasutazással pár napot töltött a Fény Városában. Felvetődik a kérdés: miért kell elbukni egy ilyen kezdőnek az önmaga építette környezetakadályon? Akinek hatalmas képzelőereje van, az átugorja, átrepüli ezt az akadályt is, de egy bimbózó tehetség elbukik, és csúnyán összeüti magát. Megesik, hogy végleg elveszti kedvét, mert belátja írásának gyáva szegénységét. Pedig, ha saját környezetében mozgott volna, ez a kudarccal nem következett volna be, talán értékes és érdekes frászt küldött volna, amely egy bácskai faluban vagy városban játszódik le. Az idegen környezet, vagy a talajtalan, időtlen milió felesleges és nem megvetendő akadályt alkotnak, amely ugyancsak próbára teszi a tehetség lendülő erejét. Nem vagyunk a parasztság rajongói, ahogy Kisbéri állítja, de nagyon örülnénk, ha egy vajdasági Reymont vagy Móricz Zsigmond bukkanna fel, azt azonban nem tudjuk hinni – elképzelésnek is fonák dolog lenne –, hogy sorainkból Paul Mandelok vagy Maeterlinckek lépnének elő.

A második kérdés a kollektívizmus kérdése. Kollektív irányú és típusú-e a mi irodalmunk? Az egyéniség talán a világháború hősi halottja. Azóta minden kollektív színezetet vesz fel, sőt Nietzsche már 1879-ben azt írta, hogy a tömegek korát éljük. Mégis, akkoriban még voltak nagy egyéniségek, írók, akik egy kort, egy nemzetet képviseltek. Ma már gyűjtőfogalmakat használunk, beszélünk nyugatosokról, neokatolikusokról, erdélyiekről, szlovenszkói magyar irodalomról és vajdasági magyar irodalomról. Szóval kollektívizálunk. De ez a kollektívizmus még nem jelenti Nietzsche csordaszellemét, amely ellen persze minden egyéniség tiltakozik. Minden alkotó: egyéniség, következésképpen nincs az a kollektívizmus, mely az alkotót egyéniségétől fosztaná meg. Ez még Szovjet-Oroszországban sem történt (lásd Taraszov-Rogyionov vallomását), pedig ott valóban a kollektívizmus jegyében történik minden. Nem hiszem, hogy a kollektívizmus a mi irodalmunkban erősebb lenne, mint Erdélyben, vagy akármilyen más kisebb csoportosulásban. De az új idők szelleme megköveteli a csoportosulást, az összefogást az irodalomban éppúgy, mint a nagy politikában. A magányos egyéniségek elkallódnak, az elszigetelt országok elsorvadnak. A kollektívizmus tehát nem a vajdasági magyar irodalom sajátossága, hanem ez az új idők mindenütt jelen lévő szelleme, mely ellen mosolygós dolog lenne hada-

kozni. A „tömegek kora” sokáig, talán nagyon sokáig fog tartani, amíg néhány évszázad múlva az egyéniség ismét feltámadhat egy anarchista társadalomban.

Végül az utolsó kérdés: van-e összefüggés a kollektív szellem és a dilettantizmus között? Az összefüggést nem tagadjuk, de a dilettantizmus régi fogalmát, régi tartalmát már nem fogadhatjuk el. Ismételten fel kell vetni a kérdést: jogunk van-e nekünk ma dilettantizmusról beszélni? Erre a kérdésre már Draskóczy Ede rávilágított a *Vajdasági Írás* 1921 augusztusi számában. „Lehet-e, szabad-e továbbra is a régi értékeléseknek rabjai maradnunk – kérdezi Draskóczy – s nem kell-e a mi vajdasági életünk törvényei szerint minden értékmegállapításunkat, ezt is egészen átértékelni?” „Ne korbáccsal egymás ellen – írja később –, hanem az élet értelmének felismerésével álljunk egymás mellé.” Valóban, nem lehet itt korbáccsal csatogni, mikor kultúránk életéről van szó. Ne feledjük, hogy önmagunknak kell megteremteni és fejleszteni kultúránkat, mi schonnan se kérhetünk kölcsön tehetségeket. Minden téglát fel kell használnunk, ami építésre alkalmas. Sajnáljuk, hogy ezen a tájon nincsenek gránittömbök és vakító márványok, de nem kesereghetünk ölbe tett kézzel ezen a hiányon. Nekünk hajlékot kell teremtenünk kultúránk számára, a magunk erejéből, a magunk véréből – ez az élet parancsa. A dilettantizmus kérdése mai körülményeink között nem időszerű. Mint vád se állhatja meg a helyét, hiszen az igazi nagy tehetség útját senki sem állja el, ellenkezőleg, mi vagyunk a legbolderabbak, ha egy új tehetség szelleme új fényt hoz borulós napjainkba. De azt semmi esetre sem tehetjük, hogy azokat, akikben a szépség utáni vágy alkotásba ömlik, akik komoly – ha mindjárt szürke – munkásai kisebbségi kultúránknak, hogy ezeket régi mércékkel, kegyetlen pontossággal méricskéljük, és alkalmatlannak nyilvánítsuk. Az ilyen könyörtelen és ismétlem: időszerűtlen értékmegállapítás oly felelősséggel járna, amelyet nem tudom, ki vállalna. A tehetség útja szabad és könnyű. És ha Kisbéri megállapítása a vajdasági dilettantizmusról helyes, akkor az igazi tehetség könnyen tűnik fel, és foglalja el helyét a kiválasztottak között, a szürke középszerűségek felett. Az igazi tehetségnek tehát nem lehet panaza a vajdasági magyar irodalomra. Higgye el Kisbéri János, hogy mi férfiasan szembenézünk irodalmunk problémáival. És mikor kultúránk házáat építgetjük, könnyen megfelelhetünk arra a kérdésre, hogy ki

hívott, ki kérdezett bennünket. Kultúránk élni akarása. De kegyetlen ítéleteink után nem tudnánk felelni lelkiismeretünk kérdésére: helyesen cselekedtél-e? Helyes dolog lenne-e megsemmisíteni mindent, ami nem a nagy, egyéni tehetségtől ered? Nem vétkezünk-e életünkkel, holnapunkkal és elsősorban kultúránkkal szemben, ha drákói szigorral mondjuk ki ítéleteinket?

Bevalljuk, hogy lelkiismeretünk szava erősebb, mint az esztétikai normák és értékelések tárgyilagos alkalmazásának elve. Emile Pigot mondotta: „Le coeur est la raison supreme.” A szív szava a legnagyobb igazság. Mi úgy hisszük és érezzük, hogy szív nélkül, lelkiismeret nélkül nem lehet irodalmat csinálni a Vajdaságban.

A KALANGYA SZÉLESEBB ALAPJA

Gyöngyösi Dezső, az *Új Hírek* széles látókörű szerkesztője lapjának június 7-ei számában érdekes, ötletes cikket írt a vajdasági magyar irodalomról. A cikk címe: Szélesebb alapot kell adni a vajdasági magyar irodalomnak, és cikkében Gyöngyösi reagál Szabó László cikkére, majd kitér a vajdasági magyar irodalom egyéb problémáira, elsősorban arra, hogy milyen legyen ez az irodalom, azután felveti tervét az irodalom szélesebb alapokra való helyezéséről. Gyöngyösi szerint új, szélesebb rétegű olvasóközönséget kell teremteni, főleg a nagyszámú magyar földművelőket rászoktatni az frás megbecsülésére. Ez természetesen elsősorban a sajtó feladata lenne. A másik szélesebb alapot azonban az fróknak kell megteremteni az-zal, hogy elsősorban a bácskai, bánáti, baranyai nép lelkét, viszonyait látják és frják meg, mert ilyen frások mindenestre szélesebb olvasórétegekre számíthatnak.

Eddig Gyöngyösi Dezső minden szavát készséggel aláírjuk, hiszen minderről már írtunk, és mindig azt vallottuk, amit most Gyöngyösi új csoportosításban mond. Utolsó ötletként azonban Gyöngyösi Dezső a *Kalangya* kiszélesítését veti fel, s ez cikkének az a része, amit nem tudok teljesen magamévá tenni. Gyöngyösi szerint a *Kalangyá*nak mint a vajdasági magyarság egyetlen irodalmi folyóiratának pótolnia kell a kultúrélet egyéb területén hiányzó orgánumokat. Nem szakszerű közgazdasági, szociológiai, művészeti, kultúrhistoriai és a kultúrélet egyéb ágából vett, hanem ezen tárgykörökből nép-

szerű-tudományos eszközökkel megírt cikkekre gondolok” – írja Gyöngyösi Dezső. „Egyszóval irodalmi folyóirat helyett külföldi mintára inkább magazint kell adni.” „Ha a *Kalangyát* ilyen értelemben átalakítjuk, a folyóirat olvasóközönségét is kiszélesítjük. Mert esetleg akit nem érdekel a vers, érdekelni fogja egy művelődéstörténeti cikk, akit nem érdekel a novella, érdekelni fogja egy közgazdasági elme-futtatás.”

A *Kalangya* nincsen szépirodalmi drótsövénnyel körülhatárolva, és már eddig is közölt olyan cikkeket, melyek nem tartoznak a szépirodalomhoz, vagy a szépirodalmi kritikához. Azonban be kell vallanunk, hogy nálunk nagy hiány van szakemberekben, akik népszerű-tudományos cikkeket írnának a *Kalangya* részére és Farkas Geizánk – aki egyformán otthonos az esztétikában, a szociológiában, a gazdasági tudományokban, a lélektan és neveléstan különböző ágaiban – pedig csak egy van. Szóval nem a *Kalangya* szerkesztőjén múlik ez a kiszélesítés. A *Kalangya* különben is gyűjtőfogalom; amely minden termés, minden magyar írás kalangyába gyűjtését jelenti, ezért tehát semmi akadályja sincs annak, hogy a *Kalangya* pótolja „a kultúrélet egyéb területén hiányzó orgánumokat is”. Azonban egy olyan frógárdát teremteni, amelynek tagjai ne csak fráskészséggel, de szaktudással is rendelkezzenek, roppant nehéz. Az fráskészséget fejleszteni, magára a helyes, tiszta magyar stílusra nevelni az frót olyan feladat, amelyet sokszor sikeresen oldhat meg egy irodalmi orgánium, de szaktudást már nem adhatunk az fróknak. Legfeljebb a *Kalangya* írásra serkent olyan szakembereket, használható pozitív értékeket, akik eddig a megfelelő dobogó hiánya miatt nem léphetnek a nyilvánosság elé.

Ha azonban Gyöngyösi tervét el is fogadjuk, ez még nem jelenti azt, hogy a *Kalangyából* magazint csinálunk. Éppen a külföldi példák riasztanak el ettől, mert a külföldi magazinok a nagy szenzációhajhászásban olyan komolytalan „tudományos” cikkeket közölnek, amelyek vagy gyerekes koholmányok, vagy színes szenzációvá dagasztott lényegteleniségek. Nemrég olvashattuk, hogy egy előkelő angol magazin tudományos, régészeti cikke egyszerű kitalálás volt, a cikkhez illesztett fényképek pedig hamisítványok, melyeket Londonban készítettek az asszír királysírokról. Jól emlékszem, hogy a *Je sais tout* egyik nyolc év előtt megjelent számában az állott, hogy a benzinek ma már bealkonyult, mert hamarosan vízzel, illetve a vízből

felszabadult hidrogénnel fogják hajtani a motorokat. Annyi valószínűséggel írta le a cikkíró ennek lehetőségét, hogy a nem szakember könnyen elhihette a cikkíró jóslását. Hasonlót olvastam évekkkel ezelőtt az olasz *Letture*-ban, hogy a hajókat nemsokára a tengerből felszabadult gázokkal fogják hajtani, s így felesleges lesz a szén. Oly vidám valószínűséggel állította a cikk szerzője ennek az új rendszernek eljövételét, hogy nem mertem kételkedni benne. Ma persze már tudom, hogy ezek a cikkek tudományos tolvajnyelven írt gyerekes ábrándok vagy lelkiismeretlen szenzációhajhászások voltak. Pedig ezek jó magazinok. A többiekben, a kevésbé jókban valószínűleg még felületesebb, még lelkiismeretlenebb elképesztéseket olvashatunk. Nem szeretném tehát, ha a *Kalanga* ezek hívjára, a lelkiismeretlen érdekesség hajhászásig süllyedne, és így szélesítené ki olvasórétegét. Ez nemcsak az írástudók árulása, hanem amúgy is gyenge kultúránk aláásása lenne. Célunk nem lehet szórakoztatás, tömegeket vonzó bővészkedés, hanem kultúránk megbecsülése, és nevelés egy új, öntudatosabb, igazibb életre.

DANICA MARKOVIĆ

A versfordításban legtöbbször elsikkad a vers eredeti íze és melegsége. A fordító sokat átmenthet a fordításba, de a vers sajátos hőfokát alig, mert ezt a hőfokot egyes szavak jelzik, sugározzák és nem a mondatok, a gondolat, a rímek játéka vagy a versszerkezet. Danica Marković verseiben a legvonzóbb éppen ez a melegség volt, az a teljes odaadás, érzelmeinek maradéktalan kivetítése, ami jóformán teljesen elveszett a fordításban. És mégis, mikor Marković Danica néhány versét magyarra fordítottam, voltak, akik felfigyeltek erre a „meleg, sláv szívre”, ahogy az egyik olvasó Danica Markovićot nevezte. Találó elnevezés, de mennyivel többet adhatott volna értékben, szépségben és melegségben ez a szív, ha olvasónk eredetiben olvashatta volna verseit!

Csodálatos volt a melegsége! Minden szaván, minden sóhaján áttört nagy, jószágos, lázas lelke. Ha a virágokra hajolt, ha a vizet vagy az alkonyt nézte, ha banálisnak tetsző hangulatokról adott számot – az mindig áradó, ragyogó melegség volt. Ezért nem volt egy banális sora, egy szürke közhelye sem, mert mindig egész szívét adta min-

denhez, a versek helyét mindig csordultig töltötte tulajdon vérével, lelki nektárjával. És ezért pusztult el szegény Danica Marković. Eltékozolta jóságát, ellobogatta lángoló lelkét, jóságos szíve tönkrement a gyönyörű autodafében.

Beteg volt, s talán ez magyarázza fokozott érzékenységét, a dolgok kiélésének mohóságát, szívének lázasabb dobogását. Érdeemes lenne Danica Marković költészetét ebből a szempontból is elemezni. A Koch-bacilusoknak mindenesetre nagy szerepük volt az irodalomban, egy német orvos már néhány érdekes tanulmányt tett közzé, amelyben a tüdőbajnak lélek- és jellemformáló erejét bizonyíthatja, de különösen értékes lenne egy ilyen tanulmány Danica Markovićról, aki mindig hatalmas őszinteséggel öntötte ki lángoló lelkét írásaiban. Sajnos, kevés remény van arra, hogy Danica Markovićtól ilyen irányban foglalkozzon a kritika, mert még az is valószínűtlen, hogy hamarosan felméri költői értékét. A sors nagyon kegyetlen volt ehhez a szerencsétlen asszonyhoz, amíg élt, sőt még halálakor sem mozdult meg a lelkiismeret, hogy jóvátegye a páncélos közöny kegyetlenségeit. De a méltó elismerés mégsem késhet soká.

Danica Marković sokat, nagyon sokat szenvedett. Mindig hitt és mindig csalódott, mindig szeretett, és sohasem becsülték vagy viszonozták nagy, igaz szeretetét, mindenkivel jót tett, és vele sohasem tettek igazán jót. Másfél évtizedig volt beteg, és végül már teljesen magára maradt fájdalmaival, vigasztalanságával és siralmas nyomorával. Alig néhányan kísérték a temetőbe, koporsójáról hiányzott a babérkoszorú, és sírja felett senki sem mondott gyászbeszédet.

Pedig Danica Marković irodalmi értéke vitathatatlan. Ő a legnagyobb szerb költőnő, és verseinek szuggesztív melegsége szinte egyedülálló. A hivatalos irodalomtörténetnek is el kell ismernie nagyságát és teremtő jóságát. De addig is azok, akik becsülni tudják a szív melegét, az érzések tiszta lángját, egy könnyet dörzsölnek szét szemükben. Mert mégiscsak szomorú dolog: szeretni, szenvedni, mindent odaadni mindenkinek, és soha semmit, de semmit se kapni viszonzásul, mindenkit melegíteni a szív hatalmas lángjával, és végül is megfagyni a nagy, nyomorszagú, jeges magányban.

Adózzunk legalább egy könnyecseppel drága, jóságos társunknak és testvérünknek: Danica Markovićnak.

ÍRÓI FELELŐSSÉGÜNK

Az utóbbi évek nem szépirodalmi olvasmányai közül tagadhatatlanul Benda könyve az írástudók árulásáról tette rám a legtartósabb hatást, mert igazságait szinte nap nap után bebizonyítva látom, s a mindennap irodalmi eseményei akaratlanul is eszembe juttatják Julien Benda megállapításait. Régente az író az eszméért, az igazságért kész volt meghalni, a leírt szó szent volt, a felelősséget minden író természetes dolognak tartotta, minden író mélyen hitt abban, amit leírt, és amit nyilvánosságra hozott. Az írástudó nem volt üzletember, nem kereste a közönség, az állam, a politikai áramlatok kegyét, nem hódolt a divatnak, olcsó, időszerű jelszavaknak, hanem az igazságot hirdette a legmerészebb hittel, a legteljesebb felelősséggel. Azelőtt máglya, guillotine és vigasztalan várfogság volt az író sorsa, „az igazságért szenvedtek várfogságot”, szabadságvesztést, máglyahalált. Aki írt, az vállalta is azt, amit írt, a legtisztább hittel írta le meggyőződését, mert bizonyos volt abban, hogy írásával annak az igazságnak megvalósulásáért küzd, amely az elme tisztulását, az emberi lélek tökéletesedését, a jobb, igazibb, tökéletesebb emberiséget teremti és formálja.

A régi írástudók hősiek és megrázó példái ma már a történelem. A materialista világszemlélet elűzte a nagy eszményeket, a gyáva megalkuvás, a felelősség ügyes kijátszása, a politikai áramlatok meggyőződés nélküli követése gyáva és alacsony emberekké törpítette az írástudókat. Vagy talán a magasabb eszmék kultusza, az igazságba vetett hit rendült meg? Az mindenesetre tény, hogy kevesen, nagyon kevesen vannak, akik ma vállalják az igazságot, s ezek a kevesek se tartoznak az úgynevezett polgári irodalom írástudói közé. Van, aki ma a fasizmust dicsőíti, pedig tegnap még ellenzője volt, a tegnap szélsőséges istentagadója ma Krisztust dicsőítő könyvet ír, a forradalmi költő pedig langyos, szirupos történetekkel keresi a közönség kegyeit. Ezernyi példáját idézhetjük a kaméleonmeggyőződéseknek, az írástudók árulásának. Az írástudók ma már nem hiszik, hogy írásaikkal jobb és tökéletesebb világot teremthetnek, következésképp igazi eszményeik sincsenek, és ha mégis igazságot hirdetnek, ez az igazság csak a mában, a divatban él, és az emberiség számára teljesen értéktelen. Ki gondol a nagy hitek és nagy eszmények hajdani hirdetőire? A lényeg ma mégiscsak a langyos jólét, amelyet a

hitetlenség, a gyáva megalkuvás biztosít az író számára. Az író már nem is gondol arra, hogy az eszmények és igazságok hirdetője legyen, görnyedt, tétova tekintetű szolgája lesz alacsony, kicsinyes érdekeknek, szeszélyes pillanatoknak. Így árulják el az frástudók az igazságot.

Benda igazságainak és megállapításainak visszhangjaképpen, a kisebbségi viszonyhoz alkalmazva mondotta ki Berde Mária annak szükségességét, hogy az erdélyi írónak vallani és vállalni kell sorsukat, vallani és vállalni az elhivatottságot és az ezzel járó felelősséget. Berde Mária szózata viharos visszhangot váltott ki, az iránymutatás és célkitűzés zavart, lelkesedést, felelősségérzetet váltott ki, s az eredmény végül is az lett, hogy az erdélyi irodalom mélyebb hitet kapott, az írók felelősségérzete fokozódott, törekvéseik tisztázódtak. Vallani és vállalni a kisebbségi sorsot, a kisebbségi problémákat, az eszményi kötelességet: jobb, tökéletesebb népet nevelni, és ezzel hozzájárulni az új és jobb világ felépítésének munkájához, az új emberiség megteremtéséhez. Alig hiszem, hogy az erdélyi irodalom e mély és megéjtő hit nélkül eljutott volna a mai magas névójához, tudott volna lelkes értékelőket és olvasókat toborozni.

Az erdélyi igazság a mi igazságunk is. Berde Mária felhívása és iránymutatása ránk is érvényes, nekünk is szól. Nekünk is vallani és vállalni kell sorsunkat, problémáinkat, és úgy kell hirdetnünk igazságunkat, mint ahogy azt a múltak frástudói tették. A mi feladatunk nem lehet szórakoztatás, mutatványos bűvészkedés, a csepűragók könnyelmű bohóckodása – ez különben sem volt soha a művészet célja. Vissza kell térnünk a nagy példákhoz, amikor még hittek a leírt szóban, hittek abban az igazságban, amit hirdettek és vallottak, amikor az frástudók még az emberiség javát akarták, és nem lettek kicsinyes érdekek hitetlen hűbéresei.

Ki ne látná társadalmunk ezernyi fekélyét, de kevesen vannak, akik minderre őszintén rámutatnának. Az frástudók legnagyobb része vakok és süketek módjára mosolyog, mintha nem látnák a bajt, nem hallanák a beteg szervezet siralmas nyögdecslését. Ő, vannak kivételek, akik bátran szembeszállnak az előítéletekkel, akik meg merik mondani az igazságot, akik őszintén és feltétlenül hisznek az eszmében, s akik valóban egy jobb, tisztább, tökéletesebb világot akarnak teremteni. Milyen öröm ezeknek az frását olvasni! Ilyenkor érezzük, hogy

valóban kaptunk valamit az frótól, az fró igaz, bátor hitvallásának csengő, szinte elragadó visszhangja támad az olvasóban.

Végeredményben minden frás igazi értékét a hit adja meg, amellyel megfródott, az eszme, amely átsugárzik rajta. Már Platón is az igazságot kereste a szépség mögött, a modern esztétika pedig régen eltávolodott az abszolút Szép eszményétől. A fontos mindig az, mi van a szépség mögött, hogy nem üres buborék-e az a csillogó gömb, amit az fró a közönségnek mutat. Rodin mondotta, hogy az igazi művész nem bohóckodhat üres, színesre festett golyóbisokkal, az igazi művésznek szívét kell elővenni a kebléből, és annak fényét, tűzét, vérét beleönteni az alkotásba.

Míndezek a megállapítások hatványozottan érvényesek egy kisebbségi frónemzedékre. A többi fróknál nem olyan lényeges az eszme hegeli átsugárzása, az alkotás igazságának és ideológiájának vizsgálata. A legtöbbször hiába is kutatnánk mélységek után, a mérőón hamar feneket érne, másoknál azonban világszemléleti vagy osztálytagozódás lesz a vizsgálat eredménye, ha az frói felelősség, az frói igazság kérdését felvetjük. A kisebbség élete és világszemlélete azonban egységesebb, az osztálytagozódás elmosódottabb, hiszen a kisebbségi sors már maga is elproletarizálódást jelent, ezért a kisebbségi fró felelőssége koncentráliódik, hatványozódik, minden leírt szó-
nak megsokszorozódik a súlya és jelentősége. Itt már nem lehet könnyelmű, szeszélyes, hitetlen játékot űzni a szavakkal, a szépséggel, az eszmékkel és az igazságokkal. Itt vallani és vállalni kell a leírt szót és az azzal járó felelősséget. Adott-e valamit az fró írásával népének? Vállalta-e népének sorsát, baját, problémáit és vágyvilágát? Adott-e teremtő tény, hitet, szívet, szépséget és eszmét az alkotásban? Hozzájárult-e – akár csak egy téglácskával is – egy új, jobb és tisztultabb világ felépítéséhez?

Itt most nem külsőségekről van szó, helyi színekről, bácskai tájképekről és hasonló felszínes színhatásokról. Itt arról van szó, hogy a kisebbségi fró átérzi-e frói felelősségét, mely reá fokozottabb súllyal nehezedik, átérzi-e, hogy csak hittel, mélyen átértett és felfeltörő igazságérzéssel lehet és szabad írnia, hogy vallani és vállalni kell az igazságot, mint a rinascimento kiváló frástudói, és hinni kell abban a teremtő eszményben, mely népének és az egész emberiségnek tökéletesedését szolgálja.

A VISSZAUTASÍTOTTAK ZÁSzlÓBONTÁSA

Párizsban a huszadik század első évtizedében érdekes és nagyon látogatott volt a Salon des refusés, a visszautasítottak kiállítása. Nem kisebb tehetségek, mint Matisse, Derain és Picasso, a későbbi Indépendant csoport kiválóságai állítottak itt ki és tűntek fel, mert a nagy Salon impresszionista-naturalista ízlésen nevelkedett és abban megkövesedett bírálói nem értették és becsülték az új művészetet. A visszautasítottak hamarosan érvényesültek. Akkoriban ingott meg a materialista világszemlélet, ami egyúttal a művészi ízlés és hitvallás változásával is járt, akkoriban születtek meg az új irányok: a kubizmus, az expresszionizmus, a futurizmus, a szürrealizmus, amelyek új világszemléleteket és új tehetségeket vetettek felszínre.

Lehet, hogy a Salon des refusés nagy példái fűtötték azt a néhány szerepelni vágyó bácskai fiatalembert, amikor új irodalmi csoportosulást akartak alapítani. Hit nélkül, világszemlélet nélkül és – ami a legszomorúbb – tehetség nélkül. A mi viszonyaink sehogyan sem hozhatók összefüggésbe a kilencszázas évek művészi viszonyaival. Párizs és a Vajdaság között ez alkalommal sincs semmi hasonlóság. Legelőször azért nem, mert nincs olyan zsűri, amely csak halványan is emlékeztetne a párizsi Salon szigorú és merev bírálóbizottságához. Alig hiszem, hogy még valahol ilyen enyhén ennyi szabadsággal, megértéssel, szeretettel és megbocsátással fogadnák a magyar írást, mint éppen nálunk, a mi irodalmi fórumainkon. Az a vád, hogy mi dilettánsokat tenyésztünk, nem éppen alaptalan, de mi a dilettáns szónak más értelmet és jelentőséget adunk, s így a vád önmagától omlik össze. Az azonban vitathatatlan tény, hogy mi minden halovány magyar tehetséget meg akarunk menteni nyelvünk és kultúránk számára. Akiben a tehetség morzsáját véljük csak felfedezni, az mindjárt nyilvánosságot kap nálunk, vállveregést, biztatást, lelkesítést, irányítást, nehogy a legcsekélyebb érték is elveszzen nagy szegénységünkben, nehogy lelkiismeretünk amiatt nyugtalankodjék, hogy visszautasítottunk egy olyan nehezen induló, önmagával küszködő tehetséget, aki később magára találásában némi külső támogatás után erős fejlődésnek indult, s kultúránk becses munkása lehetett volna. A tehetség útja talán sehol sem ennyire szabad és könnyű, mint minálunk. Még világszemléleti korlátokat sem ismerünk a feltörő tehetségnél. Az író mindenképpen nyilvános-

ságot kap, akár marxista, akár fajszerető, akár pánhumanista, akár populistá, akár materialista, akár neokatolikus, akár filozsemita – csak tehetséges legyen.

Ilyen körülmények között tehát nem lehet szó elfogultságról, világszemléleti vagy művészetfilozófiai ellentétekről a zsűri és a visszautasítottak között. Itt nincs szó új irodalomról, új irányról, mert a visszautasítottak irodalmának nincs új hite, iránya, célkitűzése vagy éppen világszemlélete. – Mert azt nagyon is érteném, ha az írók – a *Monde* mintájára – világszemlélet szerint csoportosulnának, és minden írásuk magukon hordaná életfelfogásuk lángoló reflexét. Ebben az esetben azonban erről sincsen szó. Itt egyszerű szerepelni akarásról van szó. Néhány nyilvánosságra áhítózó ifjú minden szlés, önkritika és nemesebb cél nélkül pódiumot akar magának teremteni, mert azt hiszi, hogy a közönség nem veszi észre egyetlen hibájukat: a tehetségtelenséget.

Irodalmi szempontból tehát az egész kísérletezés lényegtelen és ártalmatlan dolog, s emiatt szóvá se tennénk a tehetségtelenek zászlóbontását. Van azonban a dolognak gyakorlati oldala is, ami már fokozottabb figyelmet követel, s ez a közönség szerepe. Közönségünk sokáig bizalmatlan volt a jugoszláviai magyar irodalommal szemben, sokáig azt hitte, hogy csak az lehet irodalom, amit Pestről kap drága díszkiadásokban, olcsó regénysorozatokban és színházi pletykalapokban. Ez a bizalmatlanság szívós és hálátlan munka után az utóbbi években határozottan engedett, de teljesen még nem szűnt meg. A bizalmatlanság oka – a régi előítéletektől eltekintve – bizonyos tájékozatlanság, illetve az értékelés, a megbíralás összetettsége. Közönségünk érzi, hogy a hazai magyar írással szemben más-képpen kell állást foglalnia, mert itt nem egyedül irodalmi kérdésekről van szó. A szerepelni akaró visszautasítottak közönségünknek ezt a tájékozatlanságát használják ki, a helyes értékelés bonyolultságára számítanak. S a közönségünk egy része mindenesetre azt hiszi, hogy helyesen cselekszik, ha pártolja ezeket az ifjakat, hiszen egyre azt hallja, hogy kötelessége támogatni és megbecsülni a vajdasági magyar irodalmat. Mikor azonban rájön arra, hogy ezek a visszautasítottak visszaéltek jóhiszeműségével, elkeseredésében, a becsapott emberek bosszankodásával igaztalan lesz, általánosít és elégedetlensége, ellenérzése az egész jugoszláviai magyar irodalom felé fordul. Ugyanakkor előítélete, bizalmatlansága keményebb, merevebb lesz.

És ezután az irodalom igazi, hites és elhivatott munkásainak nehezebb dolga lesz, nehéz elfeledtetni a tehetségtelenek csúnya emlékét, a rászédettség nehezen sápadó szűgyencét. Lesznek talán egyesek, akik ezentúl tudni sem akarnak többé hazai irodalomról, mások a visszautasítottakat gúnyolva olcsó élccel utasítanak vissza minden komoly irodalmi tervet vagy írói teljesítményt.

A tehetségtelenséggel természetesen nem lehet messze menni, még rombolni se lehet tartósan és tisztességesen, de gyenge gáncsokat, kedvezőtlen hangulatokat lehet vele teremteni, amelyek mégis árthatnak ott és olyan körülmények között, ahol minden hites, kultúráját szerető ember összefogására, támogatására szükség van. Reméljük azonban, hogy a tehetségtelenek apró kis rontásait hamarosan kiheveri az igazi irodalom, és hogy a közönség már legközelebb különbséget fog tenni a talmi és a valódi, az igazi tehetség és a feltűnni vágyó kontár között. És akkor a visszautasítottak zászlóbonntása igazán ártalmatlan, említésre sem méltó lényegtelenséggé fog laposodni.

REMBRANDT KORÁNAK LEVEGŐJÉBEN

*Hendrik van Loon: Der Überwindliche.
Zeitbild um Rembrandt van Rijn. Rudolf Mosse, Berlin*

Nem tréfa vagy kopott szólásmód, hanem e könyv olvasásához valóban visszamegyünk az időben, és megállunk a XVII. század közepeén az amszterdami Joden-Breestraat egyik háza előtt, ahol valami Van Rijn nevezetű festő lakik beteg feleségével és féleszű házvezetőnőjével. Be is lépünk ebbe a házba, sőt mindennapos vendége leszünk a különös művész különös otthonának. A földszinten szép függönyös ágyban fekszik Saskia, a művész tüdőbeteg felesége, mellette a kis Titus gügyög, fönt pedig egy szál gyertya mellett Rembrandt dolgozik, levonatot készít rézkarcairól. Látjuk, hogy ez a sápadt, rőt hajú fiatalasszony már nem lesz sokáig az élet vendége. A házvezetőnő bolondos, nyelves, de legalább rendben tartja a házat, és a kis Titust nagyon szereti. Rembrandt legtöbbször elfelejti, hogy idő is van a világon, teljesen megfeledkezik az élet mindennapos rendjéről és szokásairól, evésről, alvásról, üzletről, pénzszerzésről,

holnapgondokról, reális értékekről – csak dolgozik, elmélyülten, szünet és fáradtságérzet nélkül dolgozik. Néha elhagyja a Breestraatot, ilyenkor a mindenkitől elkerült zsidó negyedben kószál, ahol sok színt és eredetiséget talál. Néha a műkereskedők üzletében felejtí magát, és sokáig elnéz egy Michelangelo-képet, s mert tetszik neki, hamarosan ügyetlen alkudozás után meg is veszi. Fogalma sincs a pénz értékéről. Ha az utcán egy koldussal találkozik, megáll, előveszi vázlatkönyvét, rajzolni kezd, és észre sem veszi, hogy katonák lövöldöznek körülötte. A köztársaság ügyei egyáltalán nem érdeklik, arról sem vesz tudomást, hogy Orániai Vilmos körülkeríti a várost, hogy Amszterdam ura lehessen. Rembrandt csak dolgozik, egyre dolgozik, hiába törnek rá rút bajok és rettenetes tragédiák. Saskia meghal, adósságot adósságra halmoz, értéktelen utánzóí gyorsan elnyerik a közönség kegyét, és a mogorva, megalkuvást nem ismerő művész egyre kevesebb portrémegrendelést kap. Második feleségét, a bájos Hendrickje Stoffelst az egyház kiátkozza, Rembrandt csődbe kerül, nagyszerű műkincseit elárverezik, Hendrickje is megbetegszik, és hamarosan ugyancsak tüdőbajban hal el. Titus, ez a szép, finom arcú fiú hirtelen tüdővérzést kap, és másnap már ő is mereven, vértelen ajakkal fekszik a ravatalon. Rembrandt öreg lesz, szemei vizesen csillognak, üres, bamba mosoly merevedik arcára (1665-ből származó arcképe!), de azért dolgozik, dolgozik, küszködik az árnyal, a fényel, az emberrel és az istennel. Orvosának, barátjának, Jan van Loonnak utolsó látogatása alkalmával fel kell olvasnia Jákob tuskodását az ótestamentumból. Jan van Loon olvassa a haldokló ágyánál: „És mondá neki: Mi a te neved? És ő mondá: Jákob. Amaz pedig mondá: Nem Jákobnak mondatik ezentúl a te neved, hanem Izraelnak, mert küzdöttél Istennel és emberekkel és győztél.” Rembrandt fel akar emelkedni, de már minden ereje elhagyja. Maszatos, festékes ujjait felemeli, valamit mondani szeretne, de csak vizes, merev szemének nyugtalansága jelzi ezí a szándékát. Jan van Loon doktor megismétli az utolsó sorokat: „Amaz pedig mondá: Nem Jákobnak mondatik ezentúl a te neved, hanem Rembrandtnak, mert küzdöttél Istennel és emberekkel és győztél.”

Ez a könyv tulajdonképpen Jan van Loon doktor vallomása és emlékezése. Elég pontosnak látszó s mindig friss feljegyzéseket gyűjtött össze legnagyobb kortársáról, a lenézett, meg nem értett és elhagyott Rembrandtról, az akkori németalföldi viszonyokról, 1643.

évi amerikai utazásáról, Spinozáról, a kiátkozott spanyol zsidóról, az orvosi, sebészi tudományok akkori vívmányairól, az egyetemi, egyházi és politikai életről. Rembrandtban csak sejtí a nagy embert, maga is bevallja, hogy nem sokat ért a képíráshoz, és mosolygósan tájékozatlan, mikor képeket dicsér és magyaráz. Nem Giorgio Vasari, aki elsősorban művész volt és művészi szemmel, művészi elfogultsággal írta kortársainak életrajzát. Van Loon doktor nem a művészről ír, hanem az emberről, ennek a csodálatos, végtelen századokat beragyogó lángelmének szürke, viaskodós hétköznapjairól, és ezért sokkal, de sokkal izgalmasabb, vonzóbb olvasmány ez a könyv, mint Vasari még ma is érdekes és becses könyve: *Vite de' piu eccelenti pittori, scultroi et architetti*. Azonban ma már nem fogadhatjuk el Vasari véleményét Michelangelóról vagy Giottóról, hiszen azóta a rinascimento művészetét már jó néhányszor átértékelte a művészetbölcselet és az esztétika, Vasari életrajzi adatai pedig nem megbízhatók, adomái, pletykái nagyon is vitás értékűek. Jan van Loon egyszerűen annak a világnak a levegőjét adja vissza, amelyben Rembrandt élt, s Rembrandt alakja minden elfogultság, pletyka, csodálat nélkül a maga emberi sutaságában, a leghűbb háttérrel áll előtűnk.

Rembrandt művészetének óriási könyvtára van. Emlékszem egy amszterdami könyvesboltra, amelynek külön osztálya volt, ahol ezerszámra szorongtak a Rembrandtról szóló könyvek. Talán egy művészről sem írtak, elmélkedtek, bölcselekedtek ennyit, hiszen egyik sem adott ennyi problémát. Itt nemcsak a lángész csodálatos lobbogásáról van szó, hanem az arcképfestés bensőségességéről, zártságáról, egységéről, a fény rejtelmes individualizmusáról, a lélek csodálatos meglátásáról az arcban, a múltnak, a sorsnak érzékelhetőségéről, a képírás misztikus, bölcseleti mélységeiről. Néhány művészetbölcselet valóságos bölcseleti rendszert épít Rembrandt halhatatlan művészete köré. S noha roppant sok Rembrandt-életrajz jelent már meg, a művész Rembrandtot senki sem választja el az embertől. Egyedül Jan van Loon könyve adja az igazi embert. Mint Rembrandt kortársa, barátja és orvosa, mint eleven szemű, pontos megfigyelő, aki orvosi könyveket is írt, megkapóan friss és nagyon eredeti képet ad a legnagyobb hollandusról. A közvélemény, a hivatalos művészetiörténelem nem befolyásolhatta még Van Loon doktort, hiszen Rembrandtot jóformán még semmire sem becsülték akkortájt, s halála után teljesen elfelejtették.

Jan van Loon eleven, eredeti feljegyzéseit kései unokája (kilen-
cedik fokú utóda) Hendrik Willem van Loon rendezte sajtó alá. Na-
gyon ügyesen oldotta meg feladatát, s a különben is érdekes és ere-
deti vallomásokat oly üdén csoportosította, hogy izgalmas, elragadó,
friss olvasmánnyá gyúrta kiváló ősenek három és fél százados, meg-
hitt vallomásait. Így könnyen érthető a könyv hallatlan sikere: ez a
könyv volt az ideig legnagyobb holland könyvsiker, és németül is húsz
kiadást ért el pár hónap alatt. Aki Rembrandtot csak kissé ismeri,
aki valaha ámulta vásznait, rézkarcait, a clair-obscurnek végtelen,
varázsos művészetét, az mindenesetre meg akarja ismerni a képrás
leghatalmasabb és legtitokzatosabb mesterének igazi, emberi arcát
és életét.

De hiába ismerjük meg Rembrandt emberi életét, végül mégis-
csak Émile Verhaerennek kell igazat adnunk, aki Rembrandtról
írott könyvében azt állítja, hogy a lángész halomra dönti a milióel-
méleteket. A lángész örökkön érthetetlen és csodálatos marad.

BÁCSKA MINT MŰVÉSZI ÉS SZELLEMI EGYSÉG

Az a nemes és rokonszenves törekvés, amellyel Millekich igazga-
tó a bácskai kultúra és művészet múltját és jelenét szeretné össze-
fogni, annak értékeit összegyűjteni, mindenesetre felveti azt a kér-
dést, jogos-e ez a törekvés, lehet-e Bácskáról mint művészi és szel-
lemi egységről beszélni? Van-e még valami, ami a régi közigazgatási
határokon és bizonyos földrajzi adottságokon kívül Bácskát s annak
szellemi és művészi jellegzetességét körülhatárolja?

Bácska nem éppen régi közigazgatási egység, tudtommal csak az
1802. évi országgyűlés egyesítette Bodrog és Bács vármegyét, noha
a valóságban már 1729-ben vagy 1730-ban Bodrog megye beol-
vadt Bácsba, amiről a királyi helytartótanács jelentéséből értesülhe-
tünk. Kétszáz esztendő már tekintélyes idő, mely alatt könnyen ala-
kulhatnak kulturális egységek, de e földön ez a kétszáz esztendő
meddő, forradalmas, közönyös, útonállásos, háborús és tétlenül pi-
pázgató esztendők sorozata volt, melyekből csupán az utolsó négy-öt
évtized jöhet kulturális szempontból komoly számításba. Ezen idő
alatt persze nem alakulhatott ki kulturális egység. Nem ábrándo-

zunk most külföldi példákról, ahol egyes földrajzi egységek marandandó jellegzetességeket, gondolkozásbeli, művészi, vagy világszemléleti egységet hoztak létre. Bácskát senki sem akarja a quattrocento Firenzejéhez, a cinquecento Észak-Olaszországhoz, a múlt század barbizoni festőiskolájához, a XVI. század flamand lelki egységéhez hasonlítani. Még az is merészség, ha Bácskánkat Tirol, Bretagne, Dalmácia, vagy Skócia szellemi egységéhez hasonlíttanók. Egyedül Erdéllyel lehetne párhuzamba állítani kis hazánkat, mert a viszonyok sok tekintetben hasonlóak (három nemzetiség, több felekezet, új impérium), de ezzel szembeállítható a többszázados erdélyi kulturális múlt és a földrajzi meg éghajlati viszonyok különbözősége. Sokat írtak és írnak az erdélyi lélekről. Nem tudom, lehetne-e a bácskai lélekről írni valamit. Ma még a kísérlet is merésznek és sokak szemében mosolyosnak tűnik, pedig valójában az ötlet furcsasága csak az újság szokatlansága. Mindenesetre Millekich Jánosé lesz az érdem, ha ebből a ma még sokak szemében bizarrnak tetsző gondolatból élet és valóság lesz.

Ma még bizony nagyon nehéz megtalálni a közös vonást, ami a bácskai szellemet jelentené a vásznakon, a szobrokban, az építkezésben vagy az itteni írásokban. Radonícának láttam néhány képét, melyeken a bácskai esprit locale éppúgy lélegzett és remegett, mint Pechán József vásznain. De már egy harmadik képről nem tudnék felemlíteni, aki nemcsak bácskai képét, hanem bácskai lelket is festene. A lényeg, a hangsúly itt nem a tájon, a couleur locale-on van, hanem a meglátás módján, a dolgok művészi értelmezésén. Hasonló ebben a tekintetben az irodalom helyzete is. Az erdélyi író se írhat mindig Erdélyről, de ha másról is ír, akkor is megérezni benne az erdélyiséget, mint ahogy Van Lerberghe, Albert Michel, Georges Rodenbach, sőt Verhaeren, hiába éltek Párizsban – mindig flamand költők maradtak. Ilyesmit vagy ehhez hasonlót a bácskai képzőművészekről és írókról még nem mondhatunk, pedig minden bizonnyal van a mi esetünkben is valami jellegzetes lelkiség, amelyet azonban meglátni és felfedezni csak akkor lehet, ha Millekich igazgató elgondolása szerint gyakrabban gyűjtjük össze azt, ami itt érték és dokumentum.

A szellemiséget elsősorban földrajzi és éghajlati viszonyok determinálják. Bácska területe ebben a tekintetben határozott egységet mutat. Ha Bácskából Baranyába, Bánátba vagy éppen a Szerémségbe utazunk, okvetlenül megérezzük a különbséget. Nemcsak a leve-

gő meg a tájkép változik, hanem az emberek is. Legkisebb a különbség a Bánáttal szemben, mert ha átmegyünk a Tiszán, a táj alig változik (noha geológiailag elég nagy a különbség). Azonban feltűnik a bánáti ember kényelmessége, passzívabb természete, az élet lomhább irama, az idő lassúbb múlása. A falvak képe is változik. Egy bánáti német katolikus falu más, mint egy bácskai. Kašanin Milan A vajdasági szerb művészet című könyvében (Kašanin és Petrović Veljko: *Srpska umetnost u Vojvodini*. A Matica srpska kiadása) azt is megállapítja, hogy a bánáti szerb templomok stílusa eltér a bácskaiakétól. Bánátban már román szót is hallunk, és más jelenségekben is megérezzük Traján népének közelségét, ami ugyancsak csökkenti a kisebb számú magyarság kulturális erejét. Bánátban továbbá hiányzanak a bunyevácok, akik Bácskának eredeti etnográfiai színt adnak. Nem akarom a különbségek további tagolását és felsorolását folytatni, írásom célja nem ez. Ezekkel a rendszertelenül idevetett eltérésekkel azt szeretném bizonyítani, hogyan alakulhat ki Bánát és Bácska sokban különböző szelleme. Még élesebb ellentéteket találhatunk akkor, ha Bácskát Baranyával vagy a Szerémséggel állítjuk szembe. Itt már szinte nehezebb közös vonásokat találni, mint ellentéteket. Hasonló az eset Pest megyével is, ahol nemcsak a bácskai népi tarkaság hiányzik, hanem a föld összetétele (homok és lösz), termőereje is eltérő, sőt az éghajlati viszonyok is szélsőségesebbek, mint a Bácskában. Nem vitatható, hogy ilyen és hasonló tényezők hatalmas befolyással vannak a vidék lelkületére, mert ezek segítik elő az egységes szellem, az egységes érzés- és vágyvilág kifejlődését.

A bácskai lélek, a bácskai szellemi egység gondolatát tehát nem lehet futó mosollyal elintézni, mert ilyen egység – minden nyelvi, faji, vallási, néprajzi, kulturális ellentét ellenére – nemcsak elképzelhető, hanem fel is lelhető. Az ellentétek hangsúlyozói gondoljanak arra, hogy egy perui, mondjuk, limai spanyol idegenebbnek érzi spanyolországi rokonait, akik ugyanahhoz a fajhoz, valláshoz tartoznak, akik ugyanazt a nyelvet beszélnek, mint limai német szomszédját, aki ugyan más fajú, más nyelvű, más vallású, de akinek életküzdelmeit, vágyvilágát hamarabb megérti, mert vele azonosak sorsa, életkörülményei és életcéljai. Bácska nemcsak földrajzi, de művészi és szellemi egység. Ennek bizonyításához azonban hit kell és az adatok, a tények szorgalmas, lelkes, türelmes és megértő gyűjtése. Ezzel a munkával azután új lelket, új öntudatot formálhat Bácska ismerője és szerelmese.

ARANY JÁNOS

Már ötven esztendeje, hogy eltemették azt a nagyothalló, keserű arcú, nagyon zárkózott öregurat, aki a Margitsziget néptelen utain sétálgatott, vagy annak elhagyott padjain mélyzgatott hideg, szürke szemével, s aki a legtökéletesebb alkotásokkal ajándékozta meg a magyar irodalmat. Ötven év nagy idő, különösen az utolsó két évtized évei jelentenek sokat, amelyeket duplán számíthat nemcsak a nyugdíjra vágyó tisztviselő, hanem az irodalomtörténet is. Azóta sok minden történt, sok minden fordult, s ezért az utolsó ötven év távlatára groteszk optikai játékot űz a szemléletével, a dolgok eltörpülnek, a fények elsápadnak, néha a görbe tükör játékára emlékeztet ez a furcsa és fonák habargása és bizonytalansága a szilárdnak hitt obeliszknek meg mér földköveknek. Hol van hát az a hajlott, szőfukar öregúr ötven esztendő után?

*

A maradandóságnak nincsenek meghatározott törvényei az irodalomtörténetben. Nemrég Walter Scott halálának százéves fordulóját ünnepelték, ha ugyan ünneplésnek lehet nevezni az emlékezésnek azt a fajtát, amely inkább a végleges eltemetéshez hasonlatos. Mert ez a századforduló úgy festett, mintha véglegesen ráborították volna a kőlapot az *Invanhoe* meg a *Tales of My Landlord* világhírű szerzőjének virágos szarkofágjára. Az újraértékelők bizony nagyon kevés maradandót jegyezhettek már fel Scott irodalmi munkásságáról. Úgy látszik, a ragyogó képzelet, a lázas teremtőerő, a mesemondó lendület, az új hang, az új frásmodor még egyedül nem jelentenek értékeket. Ezek nyers értékek, melyeknek fogyatékoságát a haladó idő és a fejlődő frásművészet egyre jobban – sok tekintetben talán igaztalanul – kihangsúlyozza.

Arany János irodalmi értéke csodálatosan szilárd és változatlan. Ennek magyarázata: a tökéletesség. Arany János sohasem pongyola, sohasem felületes, önkritikája csodálatosan fegyelmezi tollát és hibátlaná formálja alkotásait. Sehol és soha semmi elrajzolás, ellendülés, lazaság, bizonytalanság, a hanyagság, vagy a fáradtság nyoma. Mindig tökéletes abban, amit ad, tökéletes a *Toldiban*, az *Ágnes asszonyban* éppúgy, mint a *Szentivánéji álom* fordításában, avagy az „akadémiai papírszeletekben”. És volt-e, aki tökéletesebb magyar

nyelven írt volna a XIX. században, mint Arany János? Fűszeresebb, keményebb, zengzetesebb, népies, finomabb nyelven – talán, de tökéletesebben senki.

*

Általában azt olvastuk eddig az irodalomtörténetekben, hogy Arany képzelőereje nem volt olyan csapongó, mint Petőfié. Lehet, de nem okvetlenül bizonyos. Petőfi képzelőereje maradéktalanul kivetődött, így tehát kép- és színgazdagsága, megjelenítő ereje, rákeltető meglátása és látomásvilága nemcsak kápráztató, de pontosan felmérhető. Arany zárkózott volt, lelkébe sohasem engedett bepilantást. Nem volt lírikus természet, valóban egy lírikus költeménye sincsen. Sohasem írt szerelmi költeményt, az *Őszikék* melankóliája is szelíd, fegyelmezett, érezhetően visszafojtott, talán csak sápadt visszhangja igazi, mély keserűségének. Ilyen költői természettől nem várhatjuk azt, hogy képzelőerejét zabolátlanul útjára engedje. Nála a forma szent és elsősorban tökéletes. Képei mindig megkapóak és mindig testiesek, de sohasem érezzük, hogy Arany mindent odaadott volna. Érezzük, hogy a forma feszül, mert teljes, de azt is tudjuk, hogy nem fog szétrobbanni. Arany zárkózottsága, szigorú önkritikája gátat vet a forma szétomlásának, de ugyanakkor gátat vet a képzelet teljes, őszinte kivetülésének is. Így mindenestre nagyobb összhangot teremtett forma és tartalom között, sokkal nagyobbat, mint mondjuk, Petőfi vagy más igazi lírikus, azonban a képzeletnek ez a lefékezése, tökéletes formába szorítása csak sejteti annak erejét. Másoknál a képek és látások lendülete befutja útját, minden rakéta elpufog, és káprázatos szikraesőben ég el a képzelet utolsó gyufaszála is. Arany azonban takarékosan bánik a tűzzel, noha lehet, hogy ha szabadjára engedné a lángokat, csodálatos lobogások ragyognának frásaiban. Arany azonban sok mindent önmagába zárt, nehogy a korán vagy szüretlenül közrebocsátott frása a tökéletlenség jelét mutassa. A *Toldi szerelmét* nehezen tudja megírni, mert nincs elég epikai hitele, forrásmunkái hiányosak Toldi szerelmi kalandjairól és férfikoráról, egyedül képzeletére pedig nem akarja bízni magát. Ezért nem készül el a hun trilógia sem, avagy a Hunyadiak nagyobb balladaköre. Ezekről írja a következőket: „Három-négy ballada lett az eredmény. Nem sorjában akartam megírni, hanem majd

egy, majd más kiválóbb mozzanatot ragadni meg, azután úgy kötni össze egy egésszé. De meg kelle győződnöm, hogy százával a ballada nehezen jó, s ha ihlet jönne is, egység bajosan lesz." Ezek a belső tépelődések, küzdelmek, ez az örökös egységre, összhangra törekvés vezet a tökéletesség, a befejezettség elérhetetlennek látszó ormaira.

*

A szabadságharc után virult fel a magyar történelmi képírás, a magyar múlt ragyogó és tragikus eseményei elevenednek meg a vásznakon új párizsi és müncheni mesterek stílusteremtésével gazdagítva a magyar festészetet. Madarász Viktor, Zichy Mihály, Székely Bertalan kiváló vászhatnak festenek, de hogy elhalványodik minden Arany János alkotásai mellett. Ki tudta volna jobban megeleveníteni Toldit és a magyar lovagkort? Mennyi képzőművészeti erő és érték feszül Toldi Miklós alakjában, akárcsak Michelangelo Dávidjában. Mennyi élet, szín, testiesség a többi alakokban, milyen képzőművészeti hatások az alföldi tájak, a szikrázó levegő megérezékítésében! Munkácsy, Than Mór, Feszty hunjai mennyivel sápadtabbak a *Keveháza* és a *Buda halála* vitézeinél. Kell-e mélyebb, megrázóbb, megkapóbb történelmi illusztráció az V. Lászlónál, Zách Kláránál, Szilágyi Erzsébetnél? Milyen szegény és színtelen lenne Arany János nélkül a magyar múlt, a ványadt mondavilág, a majdnem ismeretlen lovagkor és a mindig tragikus magyar történelem! Igaz, hogy alakjai az eposzok követelményei szerint hősök, nemzeti eszmények, de azért emberek is, akik éppen ezért életesebbek, mint a Piloty iskola kifényesített, pózokba merevített történelmi alakjai. Balladáiban pedig csakis emberek vergődnek, vércznek, vezekelnek. Ő a ballada Shakespeare-je – állapította meg Aranyról Greguss Ágost. De nemcsak tragédiákat írt meg balladáiban, hanem annyi közvetlen, emberi fájdalmat, tiszta lírikumot vitt a balladába, amit addig és azóta senki.

*

A magyar lelket a tragikus ingadozások és szélsőségek lelkének szokták mondani. A lobogó lelkesedést a mindent megbénító csüggedés váltja fel, a kesergő fájdalmas adagióját a csárdás pattogó, ropogó üteme. Ez a ciklotim lélektípus azonban semmi esetre sem magyar jellegzetesség, sőt talán többször található a szláv és román né-

pek fiainál. Az igazi, ősmagyar lélek, „a keleti puszták álmodozó magyarja” hallgatag, önmagába mélyedő, inkább szkizotim típus, aki mélyen a lelkében hordozza fájdalmas ellentmondásait. Arany mindenestre ehhez a típushoz tartozik. Lelke senki előtt nem nylik meg, talán egyedül Petőfi az, akivel meghittebb viszonyba kerül, Petőfi eltűnése után azonban egyre jobban begubózkodik. Mindent magába szív, ami szépség, kultúra, érték, de rokonszenve leginkább Shakespeare, az ossiani poézis, Tennyson, Burns és néhány német klasszikus felé fordul, ezzel is jelezve, hogy a latin és szláv népek ciklotim költőtípusai távol állnak tőle.

*

Volkelt esztétikai elmélete szerint a tartalmi és formai szépség egysége teremti meg az eszményi szépet. Az eszményi szép pedig csak a tökéletesség legmagasabb csúcán ragyog.

Arany János nem hagyott hátra mást, csak tökéleteset. Természetes, hogy a tökéletesség is, mint minden emberi, mulandó, változó valami. A nemzeti tárgyú eposz tökélye például elhalványodhat a nemzeti gondolat lehanyaglásával, a ballada tökélye egy új etikai világrend születésével. Arany tökéletességének egyelőre az első ötven esztendő semmit sem ártott: a csúc s változatlan magasságában és fényességében csillog, mint ötven év előtt s mint – remélhetőleg – ötven év után.

TANÚ

Németh László nagy értéke és nagy reménysége a magyar kritikai irodalomnak. Értékét nemcsak szokatlanul széles látóköre, éles, friss tekintete, hatalmas műveltsége, biztos intuíciója, hanem bátorsága is biztosítja. Szokatlan és mindenképpen egyedülálló jelenség, akihez csak Péterfy Jenőt hasonlíthatjuk a magyar kritikai és esztétikai irodalomban. Az a mély és amellet könnyed beleélés a műbe és az alkotó lelkébe, a különböző írói törekvések gyors megértése, a műnek biztos és pontos megmérése sokban emlékeztetnek a kiváló, európai értékű és tragikus sorsú magyar kritikusra.

Németh László most kritikai folyóiratot ad ki *Tanú* címen. Nemcsak szemtanúja akar lenni annak, ami történik, hanem bizonyosság-

tevő amellelt, ami örök. Egyedül indul, egyedül írja, szerkeszti, adja ki folyóiratát. Ez a merészség hősiés, ez a hit szeplőtelen. Az örök függetlenségi vágy, a semmiféle megalkuvást, a tisztátlan szomszéd-ságot meg nem tűrés csak egy ilyen önálló folyóiratban találhat magának valós, tiszta talajt. Németh László, mint minden igaz, elhivatott kritikus tiszta etikai alapot keres, sőt meg is teremti a *Tanú*ban ezt az alapot. Nem tudjuk, csodálatunk legyen-e nagyobb, avagy megbecsülésünk?

„Folyóiratom ihletője e kor igazi műzsája: a szorongó tájékoztat-lanság – írja a *Tanú* bevezető cikkében. – Hajótöröttek vagyunk, akik a csillagokat nézzük, s a partot keressük abban a hitben, hogy van part s a csillagok vezetnek.” Számomra a *Tanú* megjelenése olyan, mintha egy fárosz gyűlt volna fel, amely szétmállasztja a ma-kacs, mindent takaró vagy torzító homályt, és sugarakat küld a nyúlós, nyirkos ködbe. Tiszta fényt kapunk, hitet kapunk, „isteni igazságra vezérlő kalauzt” kapunk a szavak modern és világi értel-mezésében.

Szeretnők, ha ez a fárosz sokáig lobogna, és mind mélyebbre vi-lágítana a gondolat, az írás mai zűrzavarában. Szeretnők, ha Németh Lászlónak minél több ereje lenne „a kartellen kívüli állapot szenvedéseéhez”. A tiszta, bátor hitek csodálatával, a hajszolt bujkáló igaz-ság örök szerelmével köszöntjük a felgyűlt fényt, a *Tanút*. Lássá meg, ami van, és biztosítsa azt, ami örök.

AZ ÚJ KRITIKUS ÚJ FELADATA

Az átértékelés manapság már banális fogalom. Mikor erről van szó, a legtöbben keserűen sóhajtanak: mi is maradt meg régi érté-keinkből? Nem az fáj elsősorban, hogy az anyag, az áru, a pénz ér-téket cserélt, hanem hogy az erkölcsi és szellemi értékek változtak meg. Minden hatalmasabb szellemi értékváltozás egy új világrend előhírnöke. A francia enciklopédisták nagyarányú ember- és foga-lomértékelése például a polgári rend felszabadulását és uralmát ké-szítette elő. De az értékek kisebb hullámváltozása a héraikleitoszi örök mozgás szükségessége. Ezért abszolútumról beszélni, abszolút, me-tafizikai mértékekhez hasonlíthatni mindennapos és örökkön változó értékeinket, nem lehet jogos és helyénvaló. Az abszolútumot mint

esztétikai és etikai eszményt már a hegeli iskola is tagadta. Hatványozottan jogosult tagadni ma az értékmegállapításnak azt a módját, mely hideg, távoli normákkal méreget, és az értékeket abszolút eszményekhez szeretné viszonyítani.

Egy kritikus se szakadhat el tőrtől meg időtől, a *ma kritikusa legkevésbé*. Aki ma egyetemes, örök érvényű értéket keres az alkotásban, az ahhoz a szórakozott algebratudóshoz hasonlatos, kinek gyakorlati számtantudását a szakácsnője is felülmúlja. Nem szakadhatunk el a földtől, az időtől, az élettől, mikor értékek felett akarunk véleményt, becslést mondani, nem álmodozhatunk abszolút értékekről, örök érvényű értékmegállapítási módszerekről, mikor relativitások között élünk. Ha alapjában megváltozott életünk, életkörülményeink, szellemi világunk, nem kívánhatjuk, hogy egyedül bíráló módszerünk maradjon a régi, egyetemes és örökös érvényességek után sóvárgó. Ez értelmetlen és igazságtalan dolog lenne.

Ha egy vajdasági magyar frásról, műalkotásról vagy kultúrtelejsítményről akarunk véleményt, bírálatot mondani, akkor nem vehetünk régi, „örök érvényű” értékmérőket igénybe. Aki például itt magyarul ír, az lehet jó vagy rossz író, annak törekvései lehetnek helyesek vagy hibásak, de az semmi esetre sem lehet dilettáns. Ez ma már nálunk elfakult, érvényét veszítette fogalom. Mi már nem élünk abban a kultúrpolitikai és társadalmi levegőben, ahol a dilettánsok tényszerhetnek. A művelődésre, nyelvünk és kultúránk megismerésére egyre kevesebb a mód, meg az idő, következésképp kihálnak azok az unatkozó széplelkek, akiket az utánérvés, az utánzás kedv hajt az írásra. A mi esetünkben csak arról lehet szó, hogy az, aki itt tollat ragad, elhivatott építómunkása-e irodalmunknak, vagy sem. Ennek elbírálására már más szempontokat kell figyelembe vennünk. Egy olyan ifjútól, aki nem anyanyelvén végezte iskoláit, nem kívánhatunk kifogástalan helyesírást és a magyar irodalom pontos ismeretét. Persze, nem könnyű ilyenkor a nyers, goromba külső mögött meglátni a tehetség jeleit. De éppen ez kritikusunk új feladata, hogy a riadt, rongyos ruhákban is megismerje a tehetséget. A helyesírási hibákon, a küszködő stíluson, a germanizmusok és egyéb idegenszerűségek tömegén nem szabad fennakadnunk és rögtön lesújtó, vigasztalan ítéletünket kimondanunk. Minden helyes irányú önképzéssel, gondos vezetéssel, munkával, szeretettel kigyomlátható, átformálható, s

így felszabadíthatjuk a tehetséget. Csakis ily módon nyerhetünk új tehetségeket, új munkásokat irodalmunk és kultúránk részére.

Természetes, hogy ehhez a munkához, mint minden érték meg-
állapításához, bizonyos normák szükségesek. Szabályok, melyek
adottságainkhoz, eszményeinkhez alkalmazkodnak, melyek azonban
nem örök érvényűek! (Abszolút normákat különben nem ismer az
esztétika!) Ezeket a normákat magunknak kell megteremtünk,
mert nem szakadhatunk el tértől és időtől. Az alkotást nem téphet-
jük ki az életből, mikor értékét akarjuk vizsgálni, hanem ellenkező-
leg: éppen az életet kell megbecsülnünk az alkotásban. Az élet az,
amely bennünket összefog, egy városba kényszerít, amely azonos fel-
tételével, körülményeivel, válságaival lelkünk fejlődését, alakulását
azonosan vagy legalábbis hasonlóan befolyásolja.

Taine műelméletéről már sokat vitatkoztak. De ha művészet-
filozófiáját olvassuk, arra a megállapodásra kell jutnunk, hogy a faj,
a környezet és az idő hatása az egyénre és az alkotásra nemcsak a
mű elemzésénél, hanem annak értékelésénél is alkalmazható. Az al-
kotás értékét éppúgy determinálja a Taine-féle hármass (faj, milió,
idő), mint annak eredetét. Ezért az új idők és új feladatokat átértő
kritikusnak elsősorban ezeket a tényezőket kell figyelembe venni,
mikor véleményt mond a mű felett. Aki a „sub specie aeternitatis”
elvével, „örök érvényű” mérőeszközökkel, hetyke fölényeskedéssel,
az örökkévalóság iromba messzelátójával akarja a vajdasági magyar
kultúrtelejesítményeket meglátni és megbírálni, az valószínűleg unal-
mát, nemtörődömségét, szívtelenségét, esetleg rosszindulatát rejte-
geti a nagy elvek és nagy mértékek alatt. Az nem lehet jó bíráló, akit
nem érdekel az frás vagy a műalkotás. De akinek szívégye fejlődő,
saját lábán olykor nehezen tipegő kultúránk, az meg fogja találni a
helyes mértéket és az igazi értékeket.

ILLÉS SÁNDOR: CSILLAGHULLÁS

Novi Sad, 1932

Mikor letettem ezt a könyvet, valami olyasmit éreztem, mint mikor először láttam Kandinszkij képeit, aki tíz-tizenkét év előtt az abszolút festészetet propagálta. Zavaros érzés kavargott a zavarosnak látszó képek nyomán, amelyekről minden tudatos elemet kigyomlált a forradalmi képrő, csak a szigorúan vett képelemeket tűrte meg. Nem bontotta fel a formát, mint a kubisták, nem gúnyolta és torzította őket, mint a dadaisták meg az expresszionizmus újabb irányai. A tárgy, a természet és a festő közötti kölcsönhatást egyszerűen tagadta. Nincs forma, nincs külvilág, a valóság csak a képrő érzésvilága, amelyet vászonra vet. A színeket csak a képrő érzelmeit jelentik, semmi mást.

Az abszolút festészetéről manapság már senki sem beszél, pedig az elgondolás jogosnak látszik: miért ne lehetne az érzelmeket színekben éppúgy, mint zenei hangokban kifejezni? Azonban a képszemléletről nem lehet kiirtani a természetkeresést, a tudatos, értelmi elemeket, s ezért Kandinszkij útkeresése tulajdonképpen zsákutcába vezetett. Ha a képrő területén nem szorítkozhat az alkotó az egyszerű kivetítésre, még kevésbé teheti ezt a költő, aki szavakkal és nem színekkel dolgozik. Nem arról van most szó, hogy a vers értelmes legyen, hanem arról, hogy a szavak szüretlen kivetítése, amely az olvasóban nem teremt érzelmi, hangulati együtt rezgést, éppannyira hiábavaló munka, mint az abszolút festészet „felszabadító” törekvése.

Illés Sándorban sok minden forr és lázong, valami feszíti a gondolatok, mondatok és verssorok bordáit, de igazán nem tudjuk, mi ez az erjedő valami, s ez a bizonytalanság sok tekintetben lehangoló. Ő maga is panaszkodik: „most én – bús emberroncs, nem tudom, ki vagyok . . .” Hiába minden rívás, várás, lobogás: nem tudja életcélját, nem ismeri hitét és elhivatottságát. Így nagy hevülésének, romboló expanziójának igazságában kételkednünk kell. Ez a kétkezés a fő oka annak, hogy az olvasóban nincs együtt rezgés, hanem valami zavaros bizonytalanság ködlik a verseskönyv elolvasása után lelkünkben.

Fő problémája a hit, jobban mondva a keresztény vallás, amely a legkülönösebb és legellentétebb verseket fakasztja Illés Sándor-

ból. Legtöbbször tagad és rombol, Antikrisztusért sóhajtozik, le akarja dönteni a feszületet, Istent meg a templomokat, és a világűrbe akarja röpíteni a „lila ruhás nyihákolókat”. Nem érezzük, mi van e tobzódó gyűlölet mögött. Új hit bajosan, mert erről nem tesz valamást. Lázong, átkozódik, mert a tüdővész, éhség, hideg szoba és munkanélküliség kínozza, pusztítja az embermilliókat. De nem öntudatos proletárköltő, aki marxista dialektikán nevelkedett, s aki hisz is egy szebb világ eljöveteleiben. Néha az az érzésünk, hogy talán valami furcsa szektának a tagja. *Júdás vagyok* című verse az egykori judeiták torz fanatizmusát juttatja eszünkbe, nagy, pusztító vágya pedig a kainiták vagy Karpokratesz-követők lelkes, hatalmas bűnözéseit, mert ezek minden bűnt el akarnak követni, csak hogy a bűnbocsátás nagyobb legyen. Sajnos, Illés Sándor romboló szándéka mögött sohasem érzünk új hitet, s ez nagy sivárság mellett bizonyít. Ő is felpanaszolja hitetlenségét: „elszórtam már szívem melegét”. „Most semmim nincs.” Meghaltak vágyai. Nem tud hinni. De azért nem tudja vagy nem meri a nihilizmus mindent tagadó jelszavát kimondani. Inkább – bármilyen fonákul is hat – „megsiratja a Krisztusokat”, majd „leoldja ifjú gögijét” a Feszület előtt.

Az ifjúság nagy magabizása őt sem kerüli el. Azt hiszi, ha ő a jövőről dalol – ezekkel a jövődalokkal azonban adós maradt Illés Sándor –, akkor „leroskadnak a hazug templomok”. Álmában eget tartó, de hogy milyen lesz ez a világ, amit ő tart a vállán, erre ugyan csak nem ad felvilágosítást.

Ezekben a vallásra, világra, Krisztusra, emberiségre vonatkozó verseiben sok a feszülő erő, a lendület. Ezzel szemben szerelmi költeményei sápadtabbak, halkabbak, szinte alázatosak, és csak a fájdalomat meg az emlékezést keresik. A tehetséget senki sem vitathatja el Illés Sándortól. Vannak sorai, melyek határozottan költőiek és emelkedő irányúak, de végül azok is elcsuklanak a hitetlenség hfg káoszában.

Voltak nagy formaművészek, akikben alig volt költői hit, de Illés Sándor nem hasonlítható ezekhez. Bizonyos, hogy sem Hérédiával, sem Stefan Georgéval semmiféle rokonságot sem tart ez a most induló bácskai poéta. Illés Sándor a háború utáni kor gyermeke. Mikor ő született, akkor indultak az első felpántlikázott katonavonatok. Ez talán sokat megmagyaráz, de közel sem menti a nagy, hitetlen űrt, a romboló indulatokat és az utánuk vigyorgó káoszt. Nekünk hites építőkre van szükségünk.

SIGRID UNDSSET: POGÁNY SZERELEM

Athenaeum, Budapest

Ennyire megváltozott volna erkölcsi világunk és igazságérzésünk? Talán a háború tette tönkre idegeinket? Talán az új kereszténység, esetleg a háború utáni szüntelen békcáhítozás lágyított ilyen puha pacifistákká, akiknek lelke összerezzen minden halált lihegő bosszúvágyra, minden vérkiontásra? Akárhogyan legyen is, Undset asszony Vigdisről szóló könyve, melyet az Athenaeum mint a Nobel-díjas frónő „legújabb regényét” reklámozza, holott a háború alatt, tizenöt év előtti fródott, majdnem teljesen élvezhetetlen. Nem hisszük, hogy a magyar olvasóterületen sokakat érdekelhetne ez a vad bosszú, a viking kegyetlenség, a pogány, norvég világ állítólagos „igazságszolgáltatása” és borzalmas gyakorlatiatlansága, amely betegesen tobzódik ebben az elbeszélésben.

Igaz, hogy az *Iliászban* és a *Nibelung-énekekben* is találunk olyan erkölcsi törvényeket, melyek a mi szempontunkból bosszantó ostobaságok vagy lázító igazságtalanságok. Az istennők irigysége és hiúsága jámbor emberek tüzeczeit uszítja egymásra, egy burgundi királyleány („kiért sok hősnek kelle letenni életét”) nem tudja elég gyilkossággal és embervérrel csillapítani lihegő bosszúját. Mindez ma már nemcsak érthetetlen, hanem ezeknek a véres igazságoknak nem látjuk többé erkölcsi jogosultságát, racionalista gondolatmenetünkbe úr szakad, hézag támad, s nem tudjuk tovább követni az eposzok hőseit. Az igazságok, ahogy Le Bon kimutatta, korok és szélességi fokok szerint változnak, az úr tehát Homérosz mitikus világa, az öncélú ógermán heroizmus és a mai racionalista, kollektívumok felé törekvő humanista világszemlélet között valóban áthidalhatatlan. Ebből a látószögből a középkori norvég viking világ is – idő- és térbeli távolság! – nagyon messze van. Mégis, mikor Sigrid Undset könyvét olvassuk, fel kell vetnünk a kérdést: valóban ilyenek voltak ezek a pogányok, akik ott fenn Izlandban és a norvég partokon ugyan felvették a kereszténységet, de lélekben vad vikingek maradtak? Igazán ilyen érthetetlenek, ilyen valószínűtlenek voltak? Az olvasó nem végezhet történelmi kutatásokat, és egy ilyen zord, távoli, idegen múltban lejátszódó regény epikai hitelét a szereplők valószínűségében, emberiségében keresi. Az, akiről nem érezzük, hogy él

a regényben, annak életét nem hihetjük. Sajnos, Undset asszony alakjai nem emberiek. Ő állandóan azt hangsúlyozza, ami az akkori embereket megkülönböztette a maiaktól, pedig mindig megkapó az a közös emberi vonás, amely örök és változatlan térben és időben. Ki törődne ma Antigonéval vagy Don Quijotéval, ha nem látnók meg bennük a ma emberének fájdalmát, fintorát, fenségét és örök problémáját?

A *Pogány szerelemben* nem érezzük az életet, az igazi embereket. Egy rettenetes, ostoba bosszúvágy lángol és lüktet át a könyvön, ez perzsel, gyűlöl, gyilkol, a fiút apjára uszítja, világgá kergeti minden költői vagy emberi igazságszolgáltatás nélkül. Vigdis fiatal még és meggondolatlan, mikor elmegy egy találkozóra, ahol Ljoté, az izlandi legényé lesz. Azért, hogy Vigdis teherbe esik, és fiút szül, Vigdis éppannyira bűnös, mint Ljoté, aki nem is értesül apaságáról. Mégis ez az eset váltja ki Vigdisből azt a határtalan, buta, makacs bosszút, ami a mai olvasónak érthetetlen, ellenszenves és valószínűtlen. Mennyivel emberibb például Krimhilda bosszúja, aki Sigfried haláláért egymásra uszítja a vitézeket, levágja Hagen fejét, s végül maga is meghal. A becsületes, hűséges Sigfriedet orvul öli meg a gonosz Hagen, ennek az alattomos gyilkosságnak megbosszulása tehát tragikus és emberi. Vigdis azért, mert teherbe esik, hasonló bosszút forral az ellen, aki szereti, aki mindig utána vágyakozik, aki vezekel, aki megalázkodik, visszatér szerelméhez, mindenét fiának adja, és kéri, hogy bocsásson meg azért a percért, amelyért a felkorbácsolt vér, az éjszaka, sőt maga Vigdis is felelős. Vigdis azonban hajthatatlan. Kényszeríti fiát, aki apjában a legderekabb embert ismerte meg, hogy ölje meg az apját. „Remélem, emlékszel az ígért bosszúra!” Az apagyilkos fiú világgá bujdosik. Vigdis még sokáig él, s végül mint jó keresztényt egy templomban temetik el. Hogy bosszúsága kielégül-e, erről nem nyugtat meg a Nobel-díjas norvég író. Az olvasót azonban sehogyan se nyugtatja meg ez az elbeszélés, amelyben a bűn és bűnhődés ilyen ostobán és lázítóan aránytalan, amelynek alakjaiban semmi emberit se találunk, következőleg semmi közösséget sem érzünk velük.

Sajnos, még azt se mondhatjuk, hogy ezeken a valószínűtlen alakokon kívül mást is kapunk. A norvég frásokban rendszerint valami ködös, északi poézis vibrál. Undset asszonynál is van ebből a poézisből, mégis mennyivel más a fjordok, sziklák és tobzódó tengerek éle-

te Knut Hamsunnál vagy Hans Knicknél! Történelmi levegő? Korrajz? A könyv legszánalmasabb alakja Olav király (nem világlik ki, hogy itt első Olavról, a kereszténység megalapítójáról, vagy második szent Olavról van-e szó, de akárhogy legyen is, mindkét Olav hatalmas, keresztény egyéniség volt). Nehezen hihetjük el, hogy ez a nagy király rögtön tűzbe jön Vigdis látásakor, cicázni kezd vele, és szerelmét kéri, azt meg éppen groteszk lehetetlenségnek tartjuk, hogy Vigdis, ez a vad, pogány lélek emlékeztesse a királyt a keresztény erkölcsökre.

Nem olvastam Sigrid Undset nagy középkori regénytrilógiáját, ami a *Pogány szerelem* után íródott, ezért nem vonhatok párhuzamot az írónő írásai között. Bevallom, hogy ez csak a második Undset-könyv, amit elolvastam, s talán azért nem tudom osztani a nagy írónő bírálóinak azt a véleményét, hogy az írónő mindig megkapó lelkeket rajzol, hogy alakjai sohasem középkori hősök, hanem emberek, akik a mában is élnek. Eszembe jut, hogy akkor, amikor Sigrid Undset megkapta a Nobel-díjat, egy halk szavú francia különléleményt olvastam, amelyben a díj odaítélőit jóhiszemű skandináv elfogultsággal vádolja a *Nouvelle revue française* cikkírója. Most úgy érzem, hogy a cikkírónak igaza van. A Nobel-díj odaítélése nem jelent csalhatatlan, örök érvényű írói értékelést. Echegaray is Nobel-díjat kapott, de ma már senki sem hiszi, hogy a kitüntetett spanyol tűz vagy hús év múlva ne süppedne a teljes feledésbe. Istenem, a svéd Akadémia tagjai is csak – akadémikusok.

De az Athenaeum vezetői nem akadémikusok, és megválogathatnák azokat a fordításokat, amelyeket a magyar olvasó kezébe adnak. A Nobel-díj, a katolizált norvég írónő mindenestre jó reklám, de a *Pogány szerelem* mégis üres, könnyű könyv marad. Nemcsak az irodalom hiányzik belőle, hanem az élet is. Ha az elsővel nem is törődik a kiadó, az utóbbira mégiscsak ügyelni kellene egy kicsit.

A VAJDASÁGI MAGYAR KULTÚRA ÉS IRODALOM ÉLETE

A Vajdaság sohasem élt önálló politikai, társadalmi vagy kulturális életet. Ez a földdarab csak 1849-től 1860-ig volt önálló közigazgatási egység, amikor osztrák hivatalnokok és katonák kormányozták a „szerb vajdaságot”. A magyarságnak azonban nagyjában ugyanaz a sorsa volt itt is, mint odaát Magyarországon, legfeljebb árnyalati különbségekről lehetne beszélni, de ezek mellett a rövid tizenegy év alatt nem alakulhatott ki a vajdasági magyar lélek. Ilyen esprit locale-t sajátos földrajzi, társadalmi és politikai tényezők determinálnak, ezekről azonban eddig szó sem lehetett, mi beletartoztunk a nagy magyar Alföldbe, a magyarországi szociális és politikai struktúrába és Budapest kulturális mágnésének hatáskörébe. A sápadt, álmos vidéki lapocskákban csak csüggedt és csökönyös műkedvelők frogattak, az olyan tehetségeket, mint Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Majthényi György, avagy a régebbiek közül Herczeg Ferenc, hamar magához ragadta a nagy mágnés: Budapest, amely a régi Magyarország egy vidékére sem gyakorolt olyan közvetlen és hatalmas vonzóerőt, mint éppen Bácskára és Bánátra. Egyedül Nagybecskereken volt figyelemre méltó decentralizációs szándék: a Magyar Közművelődési Egyesület és a később megalakult Ady-társaság megkísérelte maga köré tömöríteni a kultúra Torontál megyei munkásait.

Trianon új helyzetet teremtett. A keszeg vidéki lapocskák hatalmas napilapokká dagadtak, az emigrált újságírók lendületet és fővárosias hangot vittek az újságírásba, egyedül az eredeti irodalom hiányzott a lapokból. Jó néhány évig tartott, amíg az eredeti cikkek és novellák annyira megszaporodtak, hogy számban elnyomhatták az ollózott pesti frásokat. A Szabadkán megjelenő *Bácsmegyei Napló* egyre több tért adott a régi és új írónak, az irodalommal kacérkodó újságíróknak, úgyhogy nemsokára beszélni lehetett a helyi irodalomról. Van-e vajdasági irodalom? Legyen-e vajdasági irodalom? Hosszas vita indult meg e kérdések felett, de végeredményben senki sem látta szükségét annak, hogy regionális alapon új irodalom alakuljon. A legtöbb vitatkozó az volt az álláspontja, hogy mindenki írjon oda, ahová akar, s ahol frásait elfogadják. Akkor még senki sem látta szükségesnek, hogy a délszlávországi magyarságnak önálló és öntudatos kisebbségi irodalma legyen.

Az első magyar folyóirat ezen a tájon egy aktivista folyóirat volt. Ez nem volt véletlen. A Vajdaság volt az a hely, ahol a legszabadabb, leghitелenebb s talán legmerészebb líra termelt. Nekünk nem voltak tradícióink, nem voltak elődeink, költőinket következésképpen nem befolyásolhatta a múlt, a történelem vagy valamilyen etnopszichológiai tényező. A költők nálunk irányítás, tradíciók nélkül indultak útnak, egyedül a jelenben éltek, nem húzta őket sem a föld, sem a múlt. A tradíciók és emlékek nélküli emberek progresszívek, sokszor szélsőségesek, de mindenesetre frissen és könnyen menetelnek. Az általános emberit vagy a dolgozók nemzetköziségét vallják, hirdetik, látóköriük mindenesetre széles, de tekintetük nem olyan éles, mintha szűk körre szorítkozna. A messzi horizont mindig elmosódottabb, mint falunk ákácós határa.

Ezek a körülmények magyarázzák a vajdasági líra couleur locale hiányát, az örök emberinek, a nagy és mindent átfogó eszméknek határtalan hűvését, a költők tág, kozmikus világszemléletét. Ezért voltak merészebb költők a Vajdaságban, mint Magyarországon, Szlovenszkóban vagy Erdélyben. Ez a merészség és kötetlenség persze ma már nem az, mint néhány év előtt. A költők ma már közelebb jutottak a földhöz, egyre többször olvasunk vádakát, keserű panaszokat és lázongó fájdalmakat a vajdasági közönről, a fénytelen sárról, a szívtelen Kánaánról, legújabban pedig a Tiszának, a bácskai búzatengernek is vannak poétái. A táj hangulata, problémáink sajátos íze tehát lassan mégiscsak beköltözik költőink lelkületébe, noha még messze vagyunk attól, hogy állandó jellegzetesség legyen az itt-ott felbukkanó helyi színből.

Csodálatos, hogy az elbeszélőknél még ritkábban találkozunk helyi színnel. Akkor, amikor Erdélyben hatalmas regények jelennek meg az erdélyi magyarság életéről és problémáiról, amikor Szlovenszkóban erős elbeszélőtábor foglalkozik az ottani magyarság sorsával, nálunk alig találunk egy-két helyi színfoltot, alig pillantjuk meg a Vajdaságot s a vajdasági magyarságot a novellák háttérében vagy premier plánjában. Az elbeszélő irodalom sok éven át helyhez és időhöz nem kötött történeteket termelt, esetleg halovány pesti vagy külföldi háttérrel. Ezekben az elbeszélésekben a szexuális vagy erotikus témáktól kezdve a hideg filozófiai kérdésekig minden előfordult, csak egyvalami nem: népünk kisebbségi sorsa. Pedig az életben, a valóságban minden e körül forog, talán még az erotika is. Néhány

regényt is értékei közé sorolhat a vajdasági magyar irodalom, de ezek a regények sem jelentik a Vajdaságot. Igaz, hogy egy-két elbeszélőnk népies témákat keres: zselléreink fájalmát és sovány derűjét, gazdáink, falusi embereink szelíd humorú eseteit, de ezek az alakok vagy idealizáltak, vagy sablonos külsejük van, melyek nem jellemzők a mi tájunkra. Néha nemes líra lüktet ezekben az elbeszélésekben, a görnyedt vállú zsellér felmagasztosul az örök emberi tiszta eszményében, de éppen azért ezek az eszményített emberek nem tapossák a bácskai és bánáti ugarokat.

A sokszor elhangzott vád, a feddő és gáncsoskodó megállapítás a helyi színek hiányáról több frót indított témakeresésének gyökere-sebb revíziójára. Ha valóra válik a Magyar Közművelődési Egyesület könyvkiadási terve, akkor hamarosan jó néhány „couleur locale”-os regény és elbeszélés fog napvilágot látni. Mert ma már mindenki hiszi és vallja, hogy népünknek sajátos jelenét, új sorsfordulását kell visszatükröztetnünk az irodalomban. Természetesen mindenki egyéni ízlése és hite szerint választja, formálja és dolgozza fel témáit, de ma már mindenki a mából és népünk életkörülményeiből meríti új mondanivalóját. Éppen ezért az igazi vajdasági irodalom csak most vajúdik, eddig csak irodalom volt a Vajdaságban.

Ez az evolúciós korszak tulajdonképpen a *Vajdasági Írás* elindulásával kezdődött 1928-ban. Ez volt a vajdasági írók első kollektív szemléje, mely gondosan összegyűjtött minden magyar értéket, s mely először hirdette azt az igazságot, hogy mi a vajdasági magyarságért vagyunk, annak életét, sovány mosolyát és végtelen borúját kell visszatükröztetnünk írásainkban. A *Vajdasági Írás* tette lelkes, gyönyörű ünneppé a becsei Helikont, az írók első összejövetelét, amely azonban semmiféle gyakorlati eredménnyel nem járt. Sajnos, maga a *Vajdasági Írás* is másfél esztendő sikeres működése és hősies küzdelme után elbukott a kicsinyes mecénáskodás és a tespedt bácskai közöny süppedős homokbuckái között. Utána dermedt csend következett. A délszlávországi magyar írók 1930 karácsonyan találkoztak újra a *Reggeli Újság* mellékletén, amely *A Mi Irodalmunk* nevet kapta, és tiszta, irodalmi célkitűzéssel indult útnak. *A Mi Irodalmunk* ez alatt a másfél év alatt több új tehetséget mutatott be, és állandóan felszínen tartotta a vajdasági irodalom problémáit, hangsúlyozva annak fontosságát, mert egy kisebbség életében a kulturális név megtartása és emelése fontos életkérdés. Minthogy *A Mi*

Irodalmunk egy napilap mellékleteként jelenik meg, szélesebb olvasóközönséghez jut el, s nemcsak a vajdasági frókat népszerűsíti, hanem az irodalom problémáit is. Olvasóink öntudatosabbak lesznek, s egyre többen látják be, hogy tenni kell valamit kultúránk, irodalmunk, nyelvünk fennmaradása érdekében.

Két hónappal ezelőtt megindult a *Kalangya*, a délszlávországi magyar irodalom legújabb szemléje, amely a *Vajdasági Írás* nyomdokain haladva összegyűjt minden magyar értéket, azt a súlyosabb, problémásabb irodalmat, amely szemlébe kívánkozik. Így irodalmunk keretei, formái lassan kialakulnak, s elsősorban az frók feladata, hogy ezeket a kereteket méltó és megfelelő tartalommal töltsék meg. Természetesen fontos szerepet játszik közönségünk is, mely elég szervezetlen, és sokszor nem érzi még át kisebbségi helyzetét és kötelességét. Közönségünk nem nagy. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy félmillió magyarságunknak több mint háromnegyed része zsellér, napszámos, szegény Földnélküli János, akinek olvasmányát legfeljebb egy olcsó naptár alkotja. A magyar értelmiség, a hivatalnokok, a földbirtokosok, sőt a szabad pályán lévők nagy része elhagyta hazáját a megszállás után, s ezért nem lehet nagyobb olvasótábort teremteni a magyar írás számára. Féld azonban, hogy az olvasók alacsony száma az ifjúság idegen nyelvű nevelése folytán a következő évtizedekben szomorú jelentéktelenséggé zsugorodik.

*

Fontosabbnak tartottam irodalmunk helyzetét, annak kialakulását, jellegzetesebb vonásait ismertetni a szlovenszkói olvasó előtt, mint írónkat és alkotásaikat, ezért nem említettem neveket kurta beszámolómban. Mi szegények vagyunk, nincsenek nagy neveink, mint Erdélynek vagy Szlovenszónak, de azért néhány név mégis áttörte az ország határait, ezekkel a szlovenszkói olvasó is meg fog ismerkedni. Kevesen vagyunk, mindegyikünket a profán élet czernyi baja, gondja fáraszt és félemlít, ezért nem élhetünk tisztán a magyar irodalomnak. Mi vagyunk a legkisebb magyar sziget az új térképen, de azért mindannyian félve és egyre fokozódó szeretettel őrizzük ezt a szigetet, hogy ne haljon ki rajta az élet, a hit, a dal, a teremtő gondolat és anyanyelvünk édes muzsikája.